

UPPTÄCK SMÅ BARNNS LÄRANDE
Ett utvecklat
kunnande i förskolan

2017:2 – Slutrapport från FoU-programmet Små barns lärande

Ifous rapportserie 2017:2

Stockholm, mars 2017

ISBN: 978-91-982841-5-7

Redaktör: Henrik Hamilton & Karin Hermansson

Omslagsfoto: Lennart Lundwall

Grafisk form & produktion: Per Isaksson

Ansvarig utgivare: Ifous

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa. I övrigt gäller copyright för författarna och Ifous AB gemensamt.

INNEHÅLL

1. Förord	5
2. Sammanfattning	7
3. Detta är FoU-programmet Små barns lärande	11
4. Kommunernas utveckling	13
Att avgränsa målen har hjälpt oss att fokusera – Enskede/Årsta/Vantörs SDF	13
Hur vi fick syn på det systematiska kvalitetsarbetet på olika nivåer – Eskilstuna kommun.....	14
Expanderat lärande som en form av fördjupat lärande – Eslövs kommun.....	16
Att rikta blicken mot expanderat kunnande hos förskolebarn och pedagoger – Huddinge kommun..	18
”Har vi gjort fel i alla år?” – Hässelby/Vällingby SDF.....	20
Tillbakablick för att titta framåt – Jönköpings kommun	21
Från att följa gruppen till att följa individen – Linköpings kommun	23
Förändrade arbetsformer kring dokumentation – Norrköpings kommun	24
Vi ska lyckas med att förändra varje barns kunnande! – Skurups kommun.....	26
”Vi har ju arbetat baklänges” – Skövde kommun	28
Från görande till lärande – Svalövs kommun	29
Från aktivitet till förändrat kunnande – Svedala kommun.....	31
5. Forskning om förskolechefers ledarskap inom Små barns lärande	
Jan Håkansson.....	33
6. Tur och retur – en akademisk resa från praktik till teori	
Licentiandernas berättelse.....	37
7. Små barns lärande – effekter i verksamheten	
Inger Fält.....	39
8. Bilaga	45

1. FÖRORD

Forsknings- och utvecklingsprogrammet *Små barns lärande* startade 2013. Sedan dess har ett utvecklingsarbete bedrivits av lärare och ledare i 24 förskolor i tolv kommuner och stadsdelar tillsammans med forskare vid Linnéuniversitetet.

Jan Håkansson, lektor vid Linnéuniversitetet, har varit FoU-programmets vetenskaplige ledare och själv följt de deltagande förskolecheferna under processen i en forskningsstudie som han presenterar i denna rapport. Samarbetet har också omfattat fem licentiander, som avslutar sina avhandlingsarbeten kring årsskiftet 2017/2018. Ansvarig för deras forskarutbildning är Peter Karlsudd, professor i pedagogik. Inger Fält, universitetsadjunkt, har bland annat ansvarat för att tillsammans med processledargruppen planera innehållet i de gemensamma utvecklingsseminarierna, men också för den utvärdering av processen och dess effekter som redovisas i rapporten.

Projektledare och samordnare av processerna har varit Henrik Hamilton, Ifous (Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola). Ifous har också sammanställt föreliggande rapport, till vilken många bidragit med texter – såväl forskare och licentiander som lokala processledare i de medverkande kommunerna.

FoU-programmet har finansierats gemensamt av alla medverkande kommuner/stadsdelar och Linnéuniversitetet.

Det är vår förhoppning att rapporten ska ge inspiration och insikter och bidra till en ökad dialog om hur forskare och praktiker tillsammans kan utveckla förskola och skola för att ge bästa möjliga förutsättningar för lärande för barn och unga. Rapporten får gärna citeras med angivande av källa.

Mars 2017

Styrgruppen för FoU-programmet Små barns lärande:

Anna Olofsson Carstedt, skolchef förskola, Eskilstuna, *Agneta Fränngård*, utredningssekreterare/projektledare, Skurup, *Annelie Glifberg*, verksamhetschef, Huddinge, *Ingela Hulthin Sabel*, sakkunnig förskola, Linköping, *Maria Jansson*, avdelningschef, Skövde, *Annika Kraft*, bitr. utbildningschef, Svedala, *Peter Lindström*, chef förskola, Jönköping, *Kerstin Lingebrant*, utbildningschef, Svalöv, *Ann-Marie Mattsson*, avdelningschef, Eslöv, *Adam Olofsson*, verksamhetschef förskola, Norrköping, *Birgitta Thulén*, avdelningschef, Hässelby-Vällingby, *Karin Åberg*, avdelningschef, Enskede-Årsta-Vantör.

Jan Håkansson

FoU-programmets vetenskaplige ledare,
docent i utbildningsvetenskap, Linnéuniversitetet

Karin Hermansson

FoU-ansvarig, Ifous

2. SAMMANFATTNING

Det finns ett växande intresse för förskolans betydelse för barns och ungas lärande. Läroplanen tydliggör förskolans uppdrag att bidra till barnens kunnande, och forskning har visat att en bra förskola har positiv påverkan på elevers kunskapsutveckling långt upp i åldrarna. I denna pågående diskussion aktualiseras förskolans kvalitet och likvärdighet. Vad är egentligen en ”bra” förskola och hur ska skolhuvudmän kunna erbjuda en likvärdig förskola? I sådana frågor tog FoU-programmet *Små barns lärande* sitt avstamp då det startade 2013.

Utgångspunkten var förskolans uppdrag att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete på vetenskaplig grund med barns lärande i fokus. Programmet grundar sig på förskolans läroplan (Lpfö 98) och ligger därmed inom ramen för förskolechefers och förskollärares ansvarsområde i det dagliga arbetet. Målet var att utveckla det systematiska kvalitetsarbetet i förskolan, och därigenom stärka kvaliteten i verksamheterna.

För att basera utvecklingsarbetet på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet har FoU-programmet genomförts i samverkan mellan forskare och förskolans praktiker. Slutrapporten beskriver hur det lagts upp och vilka resultat som åstadkommit – sett från de medverkande aktörernas olika perspektiv.

SAMVERKAN MELLAN FORSKNING OCH PRAKTIK

Genom att ta stöd i forskning var det övergripande syftet med FoU-programmet att på vetenskaplig grund utveckla och pröva modeller för dokumentation och utvärdering av förskolans verksamhet där barns lärande och förändrade kunnande utifrån läroplansmålen står i fokus. Ett ytterligare syfte var att förskollärare skulle utveckla kompetenser för att observera och dokumentera små barns lärande, samt att skolledare och skolhuvudmän utvecklade kunskap och systematik i styrning av, och stödfunktioner för, kvalitetsarbetet. Kvalitetsarbetet ska i sin tur utmytna i en bättre och likvärdigare förskola för barnen.

Frågor som bearbetats i programmet har bland andra varit:

- Hur kan modeller för förskolans systematiska kvalitetsarbete, som innefattar dokumentation av barns lärande, se ut?
- Vilka modeller kan användas för att beskriva barns förändrade kunnande?
- Hur kan modeller för dokumentation av progressionen i barns lärande i relation till läroplanen konstrueras?
- Hur kan den dokumentationen tillsammans med övrig dokumentation genom analys bidra till bedömning av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov?

I FoU-programmet har förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare samverkat med forskare och forskarstuderande i ett gemensamt kunskapsökande med fokus på kvalitet i förskolan. Fem förskollärare från de medverkande kommunerna genomgår forskarutbildning till licentiatnivå, och gör forskningsstudier inom programmets ramar. Utöver dessa ingår också senior forskning med fokus på förskolechefens roll.

En viktig beståndsdel i programmet har varit nationella och regionala seminarier där alla deltagare mötts. Det första tillfället ägde rum vårterminen 2013 och programmet avslutades med en öppen konferens mars 2017. Däremellan har varje deltagare medverkat på ytterligare sex nationella och två regionala seminarier.

De lokala processledarna har haft en nyckelroll i att följa och styra utvecklingsprocesserna. De har dels koordinerat kommunernas utvecklingsarbete på hemmaplan och dels lett lärgruppernas diskussioner under de gemensamma seminarierna. För att följa upp och förbereda lärgruppsamtalen samt utbyta erfarenheter och lärdomar från det lokala arbetet, har processledarna träffats några gånger per termin. Gruppen har genom sitt arbete också säkerställt att utvecklingsarbetet utgått från förskolornas behov.

Linnéuniversitetet har ansvarat för forskningsinsatsen – dels i form av senior forskning och dels som ansvarig för forskarutbildningen. Programmet har samordnats av Ifous (Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola).

Linnéuniversitetet har också ansvarat för en utvärdering av de resultat och effekter som programmet har åstadkommit i verksamheten. Samtal i fokusgrupper och en genomgång av kommunernas dokumentation har legat till grund för redovisning och slutsatser.

VAD HAR VI ÅSTADKOMMIT?

När FoU-programmet nu summeras finns olika slags resultat, effekter och lärdomar från de samverkande parternas olika perspektiv.

De resultat och effekter som kommuner och stadsdelar kan se i sina verksamheter har de dels själva beskrivit i varsitt kapitel i rapporten, och dels belyses de i den utvärdering som Linnéuniversitetet genomfört (kapitel 7).

ÖKAD KUNSKAP OCH MEDVETENHET

Kommunerna beskriver att FoU-programmet bidragit till en djupare förståelse för läroplanens betydelse för förskolans uppdrag. De menar också att de fått en ökad kunskap och en medvetenhet – exempelvis om vad kvalitet egentligen innebär, vad dokumentation är eller kan vara och hur den kan användas, om förskolans uppdrag och inte minst om deras egen roll som förskollärare eller förskolechef. Många nämner att pedagogerna genom att vända och vrida på begreppen tillsammans fått ett gemensamt språk och förhållningssätt och att de också fått syn på att de har behov av sådana samtal.

Flera kommuner vittnar om ett initialt motstånd, och att det ibland förekom upprörda känslor. Begrepp och arbetssätt diskuterades och utmanades. Under en sådan process är det lätt att känna sig ifrågasatt; ”Har vi gjort fel?” Men genom att gemensamt reflektera i olika gruppkonstellationer (inom den egna förskolan eller kommunen och i kommunöverskridande grupper) kom inställningen successivt att förändras. Begrepp som *undervisning* och *bedömning* har blivit mindre laddade. Många nämner att de kommit till insikt om att vi hela tiden gör bedömningar eftersom vi behöver det för att ta beslut om nästa steg eller aktivitet.

Diskussionsgrupperna vid de gemensamma seminarierna har hållits intakta under hela programtiden. Tack vare det har en trygghet byggts upp i grupperna, vilket skapat en öppenhet i samtalen – i sig en förutsättning för att åstadkomma ett kollegialt lärande. Processledarna, som lett samtalen under

seminarierna, har träffats regelbundet. Den gruppen har utgjort ett viktigt och lärande sammanhang tvärs kommungränserna.

FÖRBÄTTRADE VERKTYG FÖR DOKUMENTATION OCH BEDÖMNING

I alla kommuner har programmet direkt eller indirekt påverkat det systematiska kvalitetsarbetet. Man har prövat och utvecklat modeller för barns förändrade kunnande och dessa har fått en plats i kvalitetsarbetet. Denna utveckling pågår fortfarande och kommer att göra det även efter programets avslut.

Förskolorna och kommunerna beskriver att de gått från att dokumentera och bedöma gruppen till att se mer till individen och hens kunnande. Det har krävt en förändring i sätten att dokumentera. Flera framhåller dock att den stora utmaningen fortfarande är att verkligen följa det enskilda barnets lärande.

Tydligt är också att förskolorna gått från att dokumentera aktiviteter till att ha allt mer fokus på lärandet. En kommun beskriver det som att de nu planerar arbetet utifrån läroplansmålen och det kunnande som barnen visar i aktiviteterna – i stället för att som tidigare planera och genomföra en aktivitet, och först i efterhand titta på läroplanen för att bocka av vad de jobbat med.

BEHOV AV ÖKAD ANALYSKOMPETENS

Att förändra sätten att dokumentera och flytta fokus från aktivitet till kunnande är en sak, men den insamlade dokumentationen måste i nästa steg analyseras. Om dokumentationen ofta tidigare setts som ett sätt att visa upp verksamheten för föräldrar, så är den nu ett sätt att bedöma vilket lärande som skett och ett underlag för att planera framtida aktiviteter.

Deltagarna har i programmet arbetat med analys av sin dokumentation, och beskriver att de har fördjupat sin förståelse för analysens syfte och betydelse. Samtidigt framhålls att det fortfarande är en utmaning att analysera barnens förändrade kunnande, och att man behöver arbeta mer med det. ”Vi måste hålla i analysarbetet”, som någon uttrycker det.

Att kunskap och kompetens om analys ofta brister är inte unikt för detta FoU-program, utan något som ofta framhålls i skolutvecklingssammanhang. Huvudmän och skolor behöver stöd att fortsätta utveckla denna viktiga del av det systematiska kvalitetsarbetet.

FRAMGÅNGSFAKTORER I UTVECKLINGSSARBETET

Utvärderingen visar att följande faktorer påverkat effekterna av programmet:

- Långsiktigheten i programmets upplägg
- Välorganiserade utvecklingsseminarier
- Stödjande strukturer för processledarnas arbete
- Kommunernas egen organisation av utvecklingsarbetet

FÖRSKOLECHEFSROLL I FÖRÄNDRING

I och med förändringarna i läroplanen för förskolan har förskolechefens roll förändrats. I FoU-programmets sammanhang är det intressant att undersöka ledarskapet relaterat till det systematiska kvalitetsarbetet. Det har Jan Håkansson gjort i en forskningsstudie som fortfarande pågår och som beskrivs närmare i ett av rapportens kapitel.

Den första delen av studien belyser bland annat hur förskolechefen hamnar i ett spänningsfält mellan behoven att leda och styra linjärt och att arbeta interaktivt i det systematiska kvalitetsarbetet. Det finns en upplevelse av osäkerhet hos en del förskolechefer, vilket kan ha att göra med brist på – och skillnader i – kunskap bland personalen om hur kvalitetsarbete ska bedrivas.

Samtidigt som kunskapsskillnader framhålls, menar vissa förskolechefer att de som deltar i FoU-programmet förväntas vara förebilder för andra i kommunen. En intressant fråga som uppstår ur denna observation är om utvecklingsarbetet i FoU-programmet leder till att skillnaderna mellan förskolor och i personalgrupperna faktiskt *ökar*, snarare än jämnas ut? Eller motverkas en sådan process av att det kollegiala lärandet – och därmed delandet av kunskap – utvecklas och stärks?

Den fortsatta analysen fördjupar förståelsen av förskolechefer ledning med avseende på hur kunskapsklyftor i personalgruppen hanteras, vilka strategier cheferna använder i kvalitetsarbetet och hur de påverkas av huvudmannens styrning.

FEM FORSKARUTBILDADE FÖRSKOLLÄRARE

Som ett resultat av FoU-programmet kommer fem av kommunernas förskollärare inom kort att ha en forskarutbildning med sig i sin fortsatta yrkesroll. Hur kommuner bäst kan ta tillvara en sådan kompetens är omdiskuterat. För de som medverkat i programmet är detta en viktig fråga att ta med sig i den fortsatta processen.

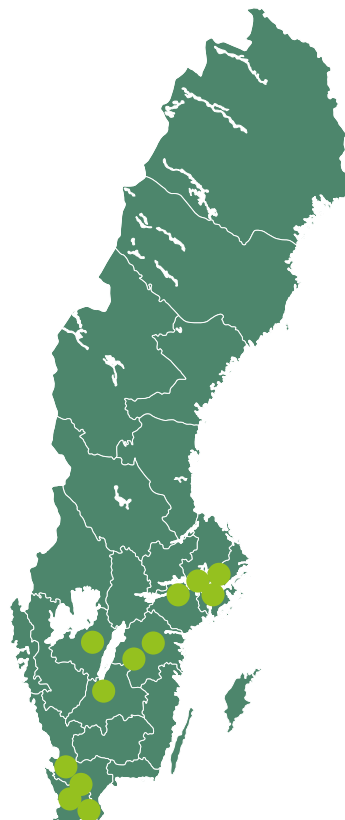
En väsentlig del av licentiandernas forskarutbildning är att de genomför forskningsstudier i

de deltagande förskolorna. Utifrån olika perspektiv fokuserar de på dokumentation och bedömning i förskolan. De undersöker frågor som hur förskollärare talar om dokumentations- och bedömningspraktik, barns delaktighet i den pedagogiska dokumentationen och hur interaktionen i bedömningspraktiken definieras.

Utbildningen inleddes i januari 2014 och avslutas med licentiatexamen runt årsskiftet 2017/18. Då blir också avhandlingarna, med fullständiga redovisningar av forskningsstudierna, tillgängliga.

UTVECKLINGEN FORTSÄTTER

Sammantaget framträder en bild av många pågående utvecklingsprocesser som på olika sätt fått bränsle genom medverkan i FoU-programmet. Processerna är ingalunda avslutade, utan kommer att fortgå i de deltagande förskolorna och kommunerna. De kommer att se ut på olika sätt, och ta lite olika vägar, men de kommer att ha ett tydligt fokus på varje barns utveckling och lärande. Och de som driver processerna kommer att ha en fördjupad insikt om förskolläraernas och förskolechefernas avgörande betydelse för detta lärande.

Figur 1: I FoU-programmet har cirka 125 personer från 24 förskolor i tio kommuner och två stadsdelar medverkat: Enskede/Årsta/Vantörs SDF, Eskilstuna, Eslöv, Huddinge, Hässelby SDF, Jönköping, Linköping, Norrköping, Skurup, Skövde, Svalöv och Svedala.

3. DETTA ÄR FOU-PROGRAMMET SMÅ BARNNS LÄRANDE

FoU-programmet *Små barns lärande* inleddes under våren 2013 som en samverkan mellan tio kommuner och två stadsdelsförvaltningar, Linnéuniversitetet och Ifous.

Utgångspunkten för FoU-programmet var förskolans uppdrag att beskriva ett systematiskt kvalitetsarbete på vetenskaplig grund med barns lärande i fokus. Det övergripande syftet har varit att få kunskap om, och kunna bedöma, förskolans kvalitet och utvecklingsbehov när det gäller små barns lärande.

Syftet kan delas upp i tre delar:

- a) att utveckla och pröva modeller för dokumentation och utvärdering som, genom att visa på små barns förändrade kunskaper i förhållande till läroplanens målområden, ger en bild av förskolans kvalitet och dess utvecklingsbehov.
- b) att förskollärare utvecklar kompetenser för att observera och dokumentera små barns lärande, samt att skolledare och skolhuvudmän utvecklar kunskap och systematik i styrning av och stödfunktioner för kvalitetsarbetet.
- c) att dokumentationen ska kunna användas i förskolans analys i relation till förutsättningar och genomförande och bidra till bedömningar av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov.

UTVECKLINGSARBETE PÅ ALLA NIVÅER

I FoU-programmet medverkade tio kommuner och två av Stockholms stadsdelar: Enskede/Årsta/Vantör, Eskilstuna, Eslöv, Huddinge, Hässelby/Vällingby, Jönköping, Linköping, Norrköping, Skurup, Skövde, Svalöv, Svedala.

I varje kommun/stadsdel valdes två förskolor ut att delta i programmet. Var och en av dem deltog med en grupp bestående av förskolechef och två förskollärare.

Forskning visar att i ett förändringsarbete är en

viktig framgångsfaktor att alla nivåer i organisationen engageras (Berg & Scherp 2004, Hultman 1998, Nihlfors 2003). Därför har representanter på såväl förskole- som förvaltningsnivå aktivt medverkat i FoU-programmets aktiviteter. Sammanlagt deltog cirka 125 förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare.

En styrgrupp bestående av en representant från varje kommun/stadsdel, samt Linnéuniversitetet och Ifous har ansvarat för ledning av programmets innehåll, arbetsformer och finansiering.

För att kunna följa och styra processerna har styrgruppen haft stöd av processledargruppen, där en lokal processledare från varje kommun/stadsdel ingått och vars arbete har letts av Ifous. De har haft i uppdrag att stödja kommunens deltagande förskolor i sitt arbete, driva processerna på hemmaplan och verka för att de som deltar på olika nivåer även sprider sina lärdomar av processen.

För projektledning och koordinering av programmets olika aktiviteter har Ifous svarat.

GEMENSAMMA SEMINARIER STÖDJER LOKALA PROCESSER

De deltagande förskolorna har under hela programtiden fått olika uppdrag att arbeta med hemma i sina verksamheter. I starten gjordes en nulägesanalys. Därefter har uppdragen handlat om att undersöka, diskutera och utveckla de egna systemen för dokumentation, uppföljning och utvärdering av barns lärande och utveckling som grund för bedömning av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov. Arbetet med uppdragen dokumenterades och presenterades på en gemensam digital plattform.

En gång per termin, sammanlagt åtta tillfällen under programtiden, har alla deltagare mötts i nationella seminarier där inspirationsföreläsningar varvats med diskussioner och erfarenhetsutbyte i kommunöverskridande lärgrupper kring de uppdrag de arbetat med hemma. De lokala processledarna har fungerat som samtalsledare i dessa gruppdiskussioner.

Föreläsningarna under seminarierna genomfördes av forskare från såväl Linnéuniversitetet som andra lärosäten och knöt an till de aktuella temana,

vilka planerats för att på bästa sätt utgöra ett stöd för det pågående arbetet på hemmaplan:

Vt 2013: Positionsbestämning

Ht 2013: Vad utmärker kvalitet i förskolan?

Vt 2014: Läroplan och didaktik, lärande relaterat till innehåll

Ht 2014: Dokumentation i förskolan, ett forskningsperspektiv

Vt 2015: Licentianternas perspektiv.

Bedömning i förskolan

Ht 2015: Analysbegreppet i förskolans kvalitetsarbete

Vt 2016: Uppföljning av analysbegreppet utifrån deltagarnas egna exempel

Varje deltagare har dessutom under åren 2015 och 2016 deltagit i två regionala utvecklingsseminarier, där fokus har legat på att ge respons på varandras dokumentationsmodeller genom nyfikna frågor.

FÖRSKOLECHEFER OCH FÖRSKOLLÄRARE I FORSKARNAS FOKUS

Linnéuniversitetet har ansvarat för forskningsdelen av FoU-programmet. Den har bestått dels av en forskningsinsats med seniora forskare, bland annat en studie av förskolechefens roll i ett utvecklingsarbete (se kapitel 5), dels av en utbildning på forskarnivå till licentiatexamen. Jan Håkansson, docent i pedagogik, har varit FoU-programmets vetenskaplige ledare, medan Peter Karlsudd, professor i pedagogik, ansvarar för forskarutbildningen.

De fem licentianterna rekryterades i programmet inledningsfas 2013 enligt universitetets normala process och kriterier, med det särskilda kravet att de skulle vara anställda i de medverkande kommunerna. Utbildningen startade januari 2014 och pågår på halvtid till och med december 2017. I kapitel 6 presenterar de sina upplevelser av den utvecklingsprocess forskarutbildningen inneburit och hur den påverkat dem. Linnéuniversitetet kommer att publicera en särskild rapport som sammanfattar forskningsstudierna när licentiatavhandlingarna är klara, vilket de förväntas vara i början av 2018.

REFERENSER

Berg, G. och Scherp, H-Å. (2003). *Skolutvecklingens många ansikten*. Kalmar: Liber.

Hultman, G. (1998). *Spindlar i känsliga nätverk. Om skolans ledarskap och kunskapsbildning*, Linköping: Linköpings Universitet.

Nihlfors, E. (2003). *Skolchefen i skolans styrning och ledning*. Uppsala: Uppsala Studies in Education 102.

4. KOMMUNERNAS UTVECKLING

ATT AVGRÄNSA MÅLEN HAR HJÄLPT OSS ATT FOKUSERA Enskede/Årsta/Vantörs SDF

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning har deltagit med två förskolor i forsknings- och utvecklingsprogrammet Små barns lärande sedan starten 2013. Förskolorna är belägna i stadsdelarna Hagsätra och Årsta. Under programmets gång har de deltagande förskolorna bytts ut och under andra halvan av programmet har förskolorna Gökboet (Hagsätra förskoleenhet) och Årstaängen (Årsta 3 förskoleenhet) representerat Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning. I starten av programmet gjorde de deltagande förskolorna positionsbestämningar, en nulägesbeskrivning med utgångspunkt i programmet syfte. I positionsbestämningarna finns dokumentationsarbetet beskrivet på ett övergripande plan. Utmaningarna beskrevs vara att hitta tid till att dokumentera alla barn och att organisera och skapa förutsättningar för den pedagogiska dokumentationen som en del i det systematiska kvalitetsarbetet.

Deltagarna har arbetat med begreppet *barns förändrade kunnande* och genom bland annat reflektionsprotokoll, som prövats och utvärderats kontinuerligt, har de försökt följa det enskilda barnets lärande. Att kontinuerligt positionsbestämma var barnen befinner sig i sitt lärande har varit viktigt. Pedagogerna har använt observationer och kartläggningsfrågor för att få syn på barnens förkunskaper. Dessa har sedan följts upp med anteckningar, observationer, bilder, ljud- och videoinspelningar och kopplats till målen.

Tillsammans har underlagen använts för att utveckla arbetet vidare genom utformning av lärsituationer och vilka frågor som behöver ställas till barnen för att fördjupa lärandet.

Pedagogerna har blivit mer medvetna om vad och hur de dokumenterar, och att avgränsa målen har hjälpt dem att lättare kunna fokusera och se det förändrade kunnandet hos barnen.

På gruppnivå har det handlat om att använda frågorna i fortsatt planering av målet. Vilka framgångsfaktorer har man sett och vad beror dessa på? Vilka kritiska aspekter behöver förbättras? Vad behöver vi förändra i aktiviteten? Hur ska vi utmana barnen vidare? är frågor som har diskuterats.

I det systematiska kvalitetsarbetet har underlagen och arbetet med avgränsade mål medfört att resultaten tydligare kan identifieras och detta har utvecklat förmågan att beskriva "huret". Svårigheten är fortfarande

att utveckla analysen och då främst de kritiska aspekterna i hur och/eller vad pedagogerna lärt sig eller utvecklat och förbättrat utifrån det visade resultatet.

En av de deltagande enheterna har infört ett gemensamt reflektionsprotokoll för enhetens alla avdelningar för att få syn på barnets förändrade kunnande. Reflektionsprotokollet ska vara ett levande verktyg som förändras utifrån avgränsade mål. Syftet är att systematisera anteckningar, observationer och reflektioner så det blir en hjälp och underlättar förskollärarnas och arbetslagens systematiska kvalitetsarbete.

Spridningsarbetet inom de deltagande enheterna har skett genom workshops, på arbetsplatsträffar och i pedagogiska nätverk för alla medarbetare där *barns förändrade kunnande* och *undervisning i förskolan* har varit teman, med syfte att lyfta synen på lärande, synen på barn, pedagogiskt material och det egna bemötandet.

Inom stadsdelsförvaltningen har spridningen inte tagit fart än. Deltagarna i programmet har gjort en presentation av programmet för ledningsgruppen och alla förskolechefer inom stadsdelsförvaltningen kommer att delta på den avslutande konferensen i Linköping. Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning har ett gemensamt stödverktyg för planering, utvärdering och analys för alla förskolor, Tuff (Tydlig uppföljning för förskolan). Tuff är en av tre utvärderingsmetoder. Tillsammans med WKI och förskoleundersökningen används det för att utvärdera och följa upp förskolornas arbete och är grundpelarna i det systematiska kvalitetsarbetet. Måluppfyllelsen följs upp i stadens lednings- och styrningssystem tre gånger om året i tertialrapporter och verksamhetsberättelsen, samt i dialogmöten med varje enhet. I ledningsgruppen med alla förskolechefer förs kontinuerliga diskussioner kring analys och hur uppföljningarna behöver beskriva vilka läranden som skett, samt tydligare beskriva ett hur istället för vad vi gör. På så sätt tänker vi att erfarenheterna från deltagandet i programmet kommer att bidra med kunskap och utveckling av det systematiska kvalitetsarbetet på alla nivåer inom stadsdelsförvaltningen.

Författare: *Tobias Kindblom*, utredare och lokal processledare, *Anna Bergström*, biträdande förskolechef, *Kajsa Svärd*, pedagogisk ledare

HUR VI FICK SYN PÅ DET SYSTEMATISKA KVALITETSARBETET PÅ OLIKA NIVÅER

Eskilstuna kommun

Vår definition av de begrepp som finns med i programmet samt de vi använt oss av.

Stimulera: Skapa lustfyllda sammanhang som gör barnen nyfikna och intresserade.

Utmana: Utmana barnen till vidare lärande utifrån tidigare erfarenheter och kunskaper.

Undervisning: Att se/skapa/försätta barnet/gruppen i situationer där lärande kan ske. Hitta strategier för varje barn och utgå från tidigare erfarenheter. Skaffa ämneskompetenser inom olika områden för att kunna se och ta vara på situationer för lärande och undervisning.

Utbildning: En pedagogisk verksamhet som arbetar medvetet utifrån olika styrdokument. Pedagogerna utgår från barnets behov för att främja lärande och utveckling.

Kvalitet: Vi har använt oss av Skolverkets (2012) definition av kvalitet vilken är att förskolan svarar mot nationella mål och riktlinjer, uppfyller andra uppsatta mål, krav och riktlinjer, förenliga med de nationella, samt kännetecknas av en strävan till förnyelse och ständiga förbättringar utifrån rådande förutsättningar.

Förvaltningen har använt sig av Iram Sirajs och Inger Fälts kvalitetskriterier (se vidare nedan).

Metoden blir en bedömning av de faktorer som påverkar barns förändrade kunnande, där pedagogens roll är den största bidragande faktorn för hög kvalitet.

Kvalitetskriterierna har varit en del av det underlag som använts vid de uppföljningsdialoger som förts mellan förskolechef och förvaltningsledning.

Förändrat kunnande: Ett förändrat kunnande innebär att du redan har ett kunnande om något. Kunskandet förändras av de förutsättningar och variationer i lärandet som verksamheten erbjuder.

Pedagogerna arbetar med att följa barns lärande över tid, vilket innebär att skapa ett nuläge, följa en process och se att lärande skett. Detta görs i förhållande till förutsättningar och vad verksamheten erbjuder.

Likvärdighet: Alla barn skall ha samma goda kvalitet på sin förskoleverksamhet oavsett förutsättningar.

När Eskilstuna kommun gick in i samarbetsprogrammet Små barns lärande hade kommunen sedan tidi-

gare implementerat Skolverkets stödmaterial BRUK.¹ Detta är insatt i en egen förvaltningsutvecklad modell kallad Självvärderingsnurrån som består av ett processinriktat arbetssätt med målarbete, observation, genomförande av aktiviteter utifrån målen, analys av resultat av aktiviteter kopplat till förutsättningar och slutsatser som leder till slutsatser och nya mål. Förskolecheferna hade fått föreläsningar kring systematiskt kvalitetsarbete fokuserat på mål och analys samt en föreläsning med fokus på analysarbetet av Jan Håkansson.² På kommunal nivå utvecklades under den här tiden en modell för systematiskt kvalitetsarbete för samtliga förvaltningar, kallad PUFF.³ Till den modellen kunde förvaltningsmodellens självvärdering lätt överföras. I dialog med politiken utvecklades kommunala mål som på ett enkelt sätt kunde kopplas till de nationella målen. Dock tillät inte det webbaserade uppföljningssystemet att de nationella målen layoutmässigt kom före de kommunala, vilket fick stora konsekvenser för uppfattningen av prioritering av målen i verksamheten.

Programmet har bidragit till att få syn på att den modell kommunen har för sitt systematiska kvalitetsarbete bidrar till förståelse och sammanhang. Modellen är ett viktigt verktyg för att utveckla verksamheten mot högre kvalitet, säkerställa kvalitet och arbeta mot en likvärdighet av utbildningen på alla nivåer. Programmet har även bidragit till insikten om att det systematiska kvalitetsarbetet ser olika ut på olika nivåer såsom förvaltningsnivå, områdesnivå, enhetsnivå och gruppnivå. Det fortsatta arbetet med att utveckla kommunens systematiska kvalitetsarbete består i att synliggöra skillnaderna och förväntningarna på de olika nivåerna.

Idag utgår pedagogerna från läroplanen och arbetar med de mål de ser utifrån ett nuläge för barngruppen och individen. Förskolecheferna ansvarar för att svara upp mot de kommunala åtagandena. När programmet inleddes dokumenterade pedagogerna lärandet mer på gruppnivå. Idag sker det på individnivå utifrån ett nuläge hos barnet. De läroplansmål pedagogerna väljer att dokumentera, smälts av utifrån de behov gruppen/individen har. I arbetsprocessen ingår dokumentation av nuläge, observation, reflektion, dokumentation, analys, avstämning, nuläge, utvärdering och utvecklingsområdet på individ-, grupp- och verksamhetsnivå.

1 Bedömning, Reflektion, Utveckling, Kvalitet.

2 Docent vid Linnéuniversitetet.

3 Planera, utföra, genomföra, följa upp.

De stödjande funktioner pedagogerna använde i programmets början, exempelvis BRUK, var förutbestämda av huvudmannen. Idag används dessa utifrån de behov den egna verksamheten har.

Alla pedagoger har idag tillgång till enkla och tydliga dokumentationsredskap. Dessa redskap har arbetats fram på respektive förskola och implementerats i arbetslagen. Pedagogernas olika roller har förtydligats. En pedagog har ansvar för att driva det pedagogiska arbetet framåt på varje hemvist. Den pedagogiska ledaren är också länken mellan chef och medarbetare i det systematiska kvalitetsarbetet. På förvaltningsnivå har modellen för det systematiska kvalitetsarbetet successivt utvecklats i samband med nya insikter utifrån programmet, till exempel har analysdelen blivit tydligare. Sedan tidigare finns det sex stycken pedagogikutvecklare anställda på förvaltningen vars uppdrag bland annat är att stödja förskolechefer samt pedagoger i det systematiska kvalitetsarbetet. Förvaltningen arbetar nu tillsammans med cheferna för att förtydliga och utveckla vad det systematiska kvalitetsarbetet innebär på olika nivåer, avdelning, enhet, område och förvaltning.

Vi kan se de största effekterna hos de deltagande förskolorna. En effekt är att kopplingen mellan kommunala och statliga mål har blivit tydligare. Stödet som finns och har utvecklats kan användas av alla förskolor i kommunen.

Genom medverkan i programmet har pedagogerna blivit stärkta i sin yrkesroll och i sitt ansvar. Uppdraget utifrån läroplanen har blivit tydligare. Kunskapen om hur viktig rollen som pedagog är och vad som påverkar barns lärande har ökat. Pedagogerna har fått större insikt om att de är den absolut viktigaste faktorn för att ge varje individ förutsättningar och möjligheter att tillägna sig nya förmågor och kunskaper. Deltagande chefer och pedagoger har blivit säkrare på de olika delarna som ingår i det systematiska kvalitetsarbetet och kan påvisa detta för kollegor i verksamheten. Vikten av chefens ansvar har blivit tydligare.

Spridningen av det deltagarna fått med sig och effekterna från programmet har bland annat skett på ledningsdialogerna där förvaltningen följt upp förskolornas kvalitet. Resultaten och analysen har lett till att pedagogerna och cheferna fått syn på vad som behöver utvecklas för att få en ökad kvalitet som leder till likvärdighet.

De deltagande förskollärarna har föreläst om kvalitet utifrån Iram Sirajs och Inger Fälts föreläsning på sina förskolor i sina förskoleområden. Pedagogikutvecklarna har utvecklat en föreläsning med utgångspunkt av Iram Sirajs⁴ och Inger Fälts⁵

föreläsning om kvalitet kopplat till det systematiska kvalitetsarbete som bedrivs i Eskilstuna kommun. Föreläsningen har förutom på förskolorna även genomförts på kvalitetsmässor för såväl medarbetare, invånare och politiker.

Chefsgruppen har diskuterat och reflekterat kring begreppen *stimulera/utmana, utbildning/undervisning, kvalitet* och *likvärdighet*.

Förskolecheferna har spridit programmet genom olika tvärgruppsdiskussioner och arbetslagsdiskussioner på våra egna enheter som ingår i programmet. Föreläsningen om kvalitetsbegreppet som Inger Fält hade i början av programtiden har spridits till flera förskolor i andra förskoleområden i kommunen genom att de pedagoger som är med i programmet föreläst för kollegorna.

Pedagogerna tittar idag mer på individen och kan visa på ett förändrat kunnande kopplat till läroplanens mål. Ökad kunskap om analysens betydelse och innehåll har hjälpt till att använda detta fortlöpande i det vardagliga arbetet. De analyser som görs kopplas till det systematiska kvalitetsarbetet och bidrar till att synliggöra verksamhetens utvecklingsbehov. Att analysarbetet ska leda vidare till verksamhetens utvecklingsbehov ser vi som ett utvecklingsområde på både individ-, verksamhets- och organisationsnivå.

Författare: *Marie Johansson*, förskollärare, *Elisabeth Berggren*, förskollärare, *Aila Aho-Tarkka*, pedagogikutvecklare, *Solveig Victorin*, pedagogikutvecklare och lokal processledare, *Katarina Andersson*, enhetschef

4 Professor of Education at UCL Institute of Education.

5 Adjunkt vid Linnéuniversitetet.

EXPANDERAT LÄRANDE SOM EN FORM AV FÖRDJUPAT LÄRANDE

Eslövs kommun

SMÅ BARNS LÄRANDE

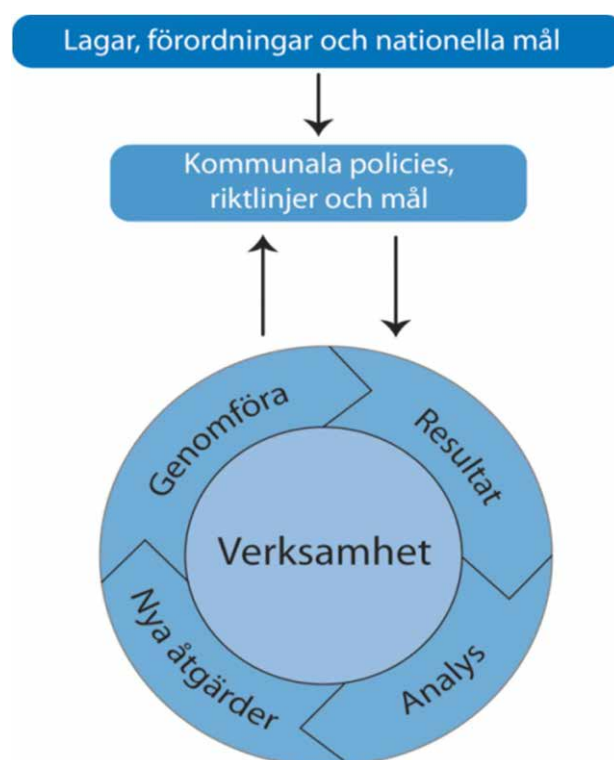
Två förskolor med tre pedagoger vardera samt två förskolechefer har deltagit sedan starten 2013 och vid detta tillfälle gjordes en positionsbestämning – nulägesbeskrivning utifrån syftet med programmet. Där lyfte pedagogerna fram några frågeställningar:

- I vilket syfte ska pedagogisk dokumentation ske?
- Hur kan dokumentationen begränsas? Hur mycket behöver dokumenteras för att den ska kunna bidra till ett bra systematiskt kvalitetsarbete?
- Hur kan pedagogisk dokumentation bidra till verksamhetsutveckling genom det systematiska kvalitetsarbetet och läroplanens mål?
- På vilka sätt görs barn delaktiga?
- Hur ska dokumentation med hög kvalitet ske?
- Etiska perspektiv. Vem ska ha tillgång till bilderna? Vill barnen bli fotograferade?

Genom programmet har pedagogerna och förskolecheferna fått svar på ovanstående frågor men nya funderingar har framkommit som arbetats med under hela programmets gång. Vad innebär egentligen ett förändrat kunnande hos barnet och/eller pedagogen?

Ett förändrat kunnande förutsätter att du redan har ett kunnande om något. I förskolorna har vi börjat diskutera expanderat lärande i form av ett fördjupat lärande. Arbetet med att definiera olika begrepp behöver fortgå, för att skapa en gemensam bild av förskolans arbete. Hur utvärderar vi våra insatser på förskolan för att få veta om de bidragit till ett förändrat kunnande? Förskolorna har utvecklat analysarbetet för att se effekterna av förskolans insatser. Vad innebär undervisning i förskolan? *I skollagen definieras begreppet undervisning som sådana målstyrda processer som under ledning av förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värde.*⁶ I förskolans läroplan finns inte begreppet med. Undervisning handlar om att man som lärare ska förstå, kunna utmana och stötta barnen.⁷ Vad innebär det att utmana barns lärande? Och hur får pedagogerna syn på barns meningsskapande och därmed deras lärprocess?

Programmet har skapat en ökad medvetenhet och förståelse kring vad som ska dokumenteras, hur dokumentationen ska användas och varför det ska dokumenteras. Genom programmet har förskollärarna kunnat testa olika modeller för dokumentation. Den röda tråden från pedagogernas insatser på förskolan till ett förändrat kunnande hos barnen kopplat till verksamhetens utveckling har blivit tydligare. Pedagogerna använder nu de modeller som utvecklats för att följa en lärandeprocess hos barnen. Det finns också en ökad förståelse för och mer hänsynstagande till den etiska aspekten i dokumentationen. Förskolorna har tydliggjort vad begreppen bedömning och kvalitet innebär för verksamheten och barnen. Det systematiska kvalitetsarbetet har förbättrats utifrån ett tydligt nuläge på individnivå som sedan summeras upp på gruppnivå och vidare till förskolenivå. Förskolorna har förbättrat arbetet med analys och kvalitetskriterier för att lättare kunna få syn på barns förändrat kunnande och vilka insatser som bidragit till detta. Analysarbetet är inte lätt och behöver hela tiden utvecklas och diskuteras i grupper utifrån olika analysmetoder, exempelvis *att jämföra* barns förmågor och kunnande vid olika tidpunkter, och *att förklara* hur förskolans insatser (förutsättningar och genomförande) kan ha inverkat på barns utveckling och lärande.

6 Skollag (2010:800, 1 kap. 3§).

7 Elisabet, D, Niklas & Ingrid, P (2013). Att undervisa barn i förskolan.

Det finns inte en matris eller en dokumentationsform som är universal för förskoleverksamheten. Förskolorna måste använda olika former av dokumentation och utvärderingsmodeller som ger oss kunskap och förutsättningarna för barns utveckling och lärande. Denna process pågår hela tiden och får inte avstanna. Den möjliggör att vi kan följa barns förändrade kunnande inom olika målområden. Det övergripande syftet med dokumentationsformer/ uppföljningar och utvärderingar är att skapa underlag för att verksamheten ska utvecklas och därmed bidra till varje barns utveckling och lärande.

När FoU-programmet inleddes dokumenterade pedagogerna lärandet mer på gruppnivå. Idag sker det på individnivå utifrån ett nuläge för det enskilda barnet som sedan leder vidare till ett nyläge, dvs. ett expanderat lärande. Detta gör det enklare för pedagogerna när utvecklingssamtal förs med vårdnadshavarna. De läroplansmål pedagogerna väljer att dokumentera, avgränsas utifrån de behov gruppen/individerna har. I arbetsprocessen ingår dokumentation av nuläge, Vart ska vi? Hur gör vi? Hur blev det – nyläge? och analys på samtliga nivåer, individ-, grupp- och verksamhetsnivå.

I Eslövs kommun ansvarar förskolecheferna för att svara upp mot de kommunpolitiska målen i vårt systematiska kvalitetsarbete. Det har i denna process blivit tydligare för förskolechefer och pedagoger hur de ska koppla läroplansmålen till de kommunpolitiska målen och därmed få en helhet upp till huvudmannanivå. En tydlig målstyrning behövs för att skapa transparens på alla nivåer.

I samband med att Eslövs kommun ingick i programmet små barns lärande startades det centralt upp ett gemensamt ”språkår”.⁸ Detta har förenklat spridningsarbetet då vi alla haft samma grund att stå på, men svårigheter har funnits att sprida en utvecklingsprocess då programmet inte har varit en utbildning. Processledaren har i förskolans ledningsgrupp redogjort för utvecklingsseminarier och dess innebörd med exempelvis hemuppgifter från träffarna. Förskolecheferna har sedan fått i uppdrag att sprida det vidare till sina förskolor. Vi har gjort centrala insatser som exempelvis genomfört fördjupade samtal med barn med hjälp av kommunens egen licentiand. Varje förskollärare och barnskötare i Eslövs kommun har filmat sig själv i en situation med barn. Arbetet tar sin utgångspunkt i videospelningar för att tolka och beskriva samtal och interaktion mellan pedagog(er) och barn i vardagliga situationer på förskolan. Efter att förskollärarna och barnskötarna videofilmade en situation samlas

personalgruppen under ledning av licentianden och analyserar filmsekvenser. Varje arbetslag har haft handledning i 2,5 timme på sin förskola.

Det som har gett störst effekt är våra interna träffar i kommunen med de deltagande förskolorna i programmet och utifrån de hemuppgifter som vi blivit tilldelade. Dessa träffar har också bidragit till spridning till övriga förskolor i kommunen med exempelvis självvärdering, kvalitetsmärkta miljöer och skuggning på varandras förskolor.

En annan positiv lärdom har varit att se andra kommuners utvecklingsarbeten där vi också tagit lärdom från andra och ändrat i våra dokumentationsmatriser. Utvecklingsprogrammets styrka har varit gruppdiskussioner kopplade till intressanta föreläsare och en tydlig struktur kring vad som ska diskuteras i dessa grupper. Uppgifterna mellan seminarierna har skapat en transparens mellan alla deltagare och bidragit till att följa barns förändrade kunnande.

Författare: *Ann-Marie Mattsson*, avdelningschef och styrgruppsledamot, *Lennart Svensson*, förskolechef, *Liselott Persson*, förskolechef, *Mattias Carlsson*, verksamhetscontroller och lokal processledare, *Anette Mattsson*, förskollärare, *Maria Mattsson*, förskollärare, *Anna Carlqvist*, förskollärare, *Lena Johansson*, förskollärare, *Jessica Sigvardsson*, förskollärare, *Christel Brinkenklew*, förskollärare

8 Språkåret är en del i kommunens satsning för att visa på insatser i förskolan som bidrar till nämndens mål att ”*alla elever kan läsa i Åk1*”.

ATT RIKTA BLICKEN MOT EXPANDERAT KUNNANDE HOS FÖRSKOLEBARN OCH PEDAGOGER

Huddinge kommun

VIKTEN AV ATT LÄRA AV BARNEN INOM FÖRSKOLAN

Huddinge kommun arbetar utifrån en styrmodell som baseras på det klassiska förbättringshjulet kompletterat med en kvalitetsstrategi med stark betoning på delaktighet och dialog mellan politiker, verksamheter och medborgare. Kvalitetsarbetet inom barn- och utbildningsförvaltningen har därför under en längre tid utvecklats särskilt med avsikt att stärka rutinerna för barnens, vårdnadshavarnas och personalens medverkan i kvalitetsarbetet. Inom den kommunala förskolan har det bland annat inneburit att barnens röst på olika sätt lyfts inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet. På så vis har barnens möjligheter till inflytande ökat och resulterat i åtgärder för att förbättra verksamheterna. Barnen har också med tiden utvecklat sin förmåga att sätta ord på sitt lärande. Pedagogernas professionella bedömning är förstås alltjämt en viktig faktor, inte minst gällande just lärande, och här har deltagandet i FoU-programmet bidragit genom information om aktuell forskning, provocerande ifrågasättanden, tillfällen till eftertanke och reflektion tillsammans med professionen i andra kommuner. Under programmets gång har barnens kunskapsutveckling satts allt mer i fokus i syfte att bidra till utveckling av verksamheten.

UTVECKLING PÅGÅR AV VERKTYG FÖR ATT SE FÖRÄNDRAT KUNNANDE I GRUPP OCH ENSKILT

Det enskilda barnets lärande har i Huddinges kommunala förskolor redan sedan tidigare följts bland annat genom särskilt framtagna riktlinjer för utvecklingssamtalet, där underlag och process ska stötta kontinuerligt arbete i vardagen med att spegla varje barns utveckling och lärande. Under programmets gång har det dock blivit tydligt att såväl underlag som process kan förbättras ytterligare. Huvudmannens systematiska kvalitetsarbete visar att det är just att följa varje enskilt barns förändrade kunskapsutveckling som innebär störst utmaning för kommunens förskolor. En mångfald olika modeller och verktyg har provats och utvecklats. Till exempel används förutom intervjuer, samtal och observationer även knappar eller liknande som representerar respektive barn för att säkra att inget barn glöms bort under reflektionsarbetet eller i verksamheten; i noteringsblock fångas spontana löpande händelser och citat; sammanställningar görs i olika underlag och mappar. Såväl arbete med dokumentationen som

möjligheten för barnens enskilda och kooperativa processer underlättas av den medvetna strategin att dela in barnen i mindre grupper. Att involvera barnen i dokumentations- och reflektionsarbetet är en utmaning man arbetat med men som också kräver fortsatt fokus.

Gruppens utveckling och lärande ska på uppdrag av verksamhetschefen för den kommunala förskolan i Huddinge redan sedan tidigare följas upp genom pedagogisk dokumentation. Även här visar huvudmannens systematiska kvalitetsarbete att utvecklingsarbete pågår på alla kommunala förskolor, både gällande den mångfald av metoder som prövas och i vilken utsträckning verksamheten faktiskt utvecklas med utgångspunkt i de slutsatser som dras. Begreppet *pedagogisk dokumentation* tolkas dock olika. Genom deltagande i programmet har behovet av fördjupade samtal kring begrepp, barnsyn och kunskapsyn blivit än mer tydligt och ett sådant arbete har startats i förskoleverksamhetens ledningsgrupp med ambitionen att på sikt involvera alla förskolechefer. *Förändrat kunnande* är ett av de begrepp som bearbetats särskilt under programmets gång och i Huddinges deltagande förskolor har begreppet *expanderat kunnande* föredragits eftersom det bättre stämmer överens med den egna kunskapsynen. De deltagande förskolorna har också finslipat sina verktyg för pedagogisk dokumentation genom inspiration från programmet. Det gäller bland annat dokumentations- och reflektionsunderlag samt processer. En viktig startpunkt för ett intensivt reflektions- och förändringsarbete skapades när studiebesök visade svårigheten att se spår av expanderat kunnande och att synliggöra dessa i dokument och i miljöer. Vikten av att tydliggöra syftet med olika sorters dokumentationer samt att betona processen snarare än dokumentationen blev också tydlig.

ÄVEN DELTAGARNAS KUNNANDE HAR EXPANDERATS

De utmaningar de kommunala förskolorna i Huddinge upplevde i början av programmet finns fortsatt kvar idag men har precisats och handlar i allt högre utsträckning om att på olika sätt säkra personalens kompetens. Det beror dels på den ökande svårigheten att rekrytera kompetent personal men också på ökad insikt om kompetensens betydelse för en hög kvalitet i verksamheten. Förutom att förfina verktygen i det systematiska kvalitetsarbetet arbetar därför förskolorna även med att förfina sina metoder för kontinuerlig kompetensutveckling av personalen

och att organisera för att underlätta reflektions- och dokumentationsarbetet. Detta i syfte att utifrån givna förutsättningar skapa en allt högre kvalitet och likvärdighet baserad på vetenskap och beprövad erfarenhet.

Deltagarna i programmet har också nått en fördjupad insikt om att förskolan faktiskt erbjuder barnen ett lärande, det vill säga en process och inte alltid färdiga kunskaper. Därmed har denna lärandeprocess kunnat tydliggöras än mer i deras metoder för pedagogisk dokumentation. Ytterligare en insikt är vikten av att göra en nulägesbild och att kontinuerligt följa upp ett mycket välavgränsat område. För att det ska stämma med den egna kunskapsynen eftersträvas fortfarande en öppenhet inför vilka nya spår barnens tankar och processer tar. Ett sätt att fånga expanderat lärande har varit att sammanställa tankekartor utifrån barnens reflektioner och då notera såväl nya insikter som nya frågor och begrepp som barnen aktualiserar.

UTVECKLING PÅGÅR ÄVEN AV HUVUDMANNENS SYSTEMATISKA KVALITETSARBETE

Med utgångspunkt från FoU-programmet har anvisningar och den gemensamma mallen för vad förskolecheferna ska rapportera till huvudmannen förbättrats. Exempelvis har skillnaden mellan begreppen *uppföljning* och *utvärdering* förtydligats, likaså vikten av att relatera barnens lärande till vad verksamheten erbjuder. En tanke är att en bedömning av barns förändrade/expanderade kunnande ska kunna utgöra en del i uppföljningsarbetet som sedan ska ligga till grund för en utvärdering av verksamhetens kvalitet. Dessutom pågår arbete bland annat med att utveckla anvisningar och workshops utifrån förtydliganden kring begreppet *expanderat kunnande* samt de olika analysformerna *jämföra*, *tolka*, *förklara* och *problematisera*. En särskilt intressant utmaning är att försöka finna sätt att följa upp de många läroplansmålen på ett mer rationellt sätt. Programmet har synliggjort att det systematiska kvalitetsarbetet leder fram till beprövad erfarenhet, vilket innebär en nyproduktion av kunskap som är viktig för att förskolan ska baseras på vetenskaplig grund. Det är en insikt som visar vikten av ett systematiskt kvalitetsarbete. Ytterligare arbete med att utveckla huvudmannens systematiska kvalitetsarbete ska ta utgångspunkt i förskolornas erfarenheter.

Spridning till övriga förskolor inom kommunen har skett genom att deltagande förskolor, Inger Fält och Jan Håkansson har föreläst för förskolechefgruppen och indirekt genom bland annat ovan nämnda förändringar av huvudmannens kvalitetsarbete. Eftersom det har handlat om ett utvecklingsprogram och inte ett utbildningsprogram har behållningen mer bestått av teorier och inspiration än av

konkreta verktyg. Därför har också spridningsarbetet varit sparsamt än så länge. Det har varit en process som behövt tid och en påskyndad spridning hade riskerat att snarare sprida förvirring och förenklade lösningar. Olika frågeställningar att fundera vidare kring har dock löpande publicerats via en blogg som följts av övriga förskolor både inom och utanför kommunen. Programmet går nu över i en ny fas där övriga förskolor i kommunens regi kommer att involveras i högre utsträckning. Programmet har bekräftat att en förskola av god kvalitet gör skillnad för barns prestationer genom hela grundskolan – och kanske längre ändå. Deltagarna i programmet är nu laddade att få dela med sig ännu mer av sin inspiration och sina erfarenheter, men de är minst lika laddade för att tillsammans med sina kollegor i resten av kommunen skapa nya insikter och kunskaper.

Författare: *Nourten Armak*, pedagogisk handledare, *Annelie Glifberg*, verksamhetschef och styrgruppsledamot, *Anette Hamerslag*, verksamhetsanalytiker och lokal processledare, *Margaretha Kareliusson*, förskolechef, *Helena Karlsson Lillberg*, pedagogisk utvecklare, *Maria Klasson*, biträdande förskolechef och ateljérista, *Frida Lindroth*, licentiand, *Kirsi Pihl*, förskolechef, *Anna Sjöholm*, förskollärare), *Evelina Würtz Weckström*, biträdande förskolechef och förskollärare, *Kerstin Zirath*, utvecklingsstrateg

”HAR VI GJORT FEL I ALLA ÅR?” Hässelby/Vällingby SDF

Positionsbestämningen vi gjorde våren 2013 skulle se helt annorlunda ut i dag. På frågan om vi fört diskussioner i vår enhet kring innehållet i seminarierna och vilken betydelse de haft för arbetet svarade vi då att vi kopplade ihop det med Mål och Resultatstyrning.⁹ I dag ser svaret lite annorlunda ut ... Diskussionen kring det etiska perspektivet på vad vi dokumenterar blev startskottet för hur vi på riktigt började sprida Små barns lärande i vår enhet. Efter den omgångens seminarium startades diskussioner inom enheten som påverkat flertalet medarbetare. Många pedagoger blev oerhört upprörda och trodde de gjort fel i alla år. Diskussioner som tidvis blev ganska hetsiga och faktiskt aningen aggressiva resulterade i åsikter och tankar kring varför vissa barn hade fler bilder än andra, vilka känslor som visades på bilder. Finns det inga ledsna barn i förskolan? Varför ska det fotas överhuvudtaget? Dessa frågor ställda mot vårdnadshavarens önskemål att vilja se bilder på sina barn eller inte. Foton visar förskolans verksamhet, eller? Blir barnen tillfrågade innan det tas en bild som sätts upp på väggen?

Mötet med de andra kommunerna som deltar i programmet vid både studiebesök och seminarier har ökat medvetenheten kring det systematiska kvalitetsarbetet och vikten av analys för att få syn på vilket förändrade kunnande vi kan se hos barnen. Ett dilemma som diskuterats mycket i vår verksamhet har varit hur vi förhåller oss till begreppet bedömning. Vi har med utgångspunkt i Inger Fälts¹⁰ föreläsning om ett etiskt perspektiv på dokumentation haft diskussioner både inom enheten och i stadsdelen. Föreläsningen ledde till många bra och viktiga diskussioner. Förskolan som deltagit i programmet var van vid att arbeta med pedagogisk dokumentation som en metod för att följa barnens förändrade kunnande och hade passerat ”klotterstadiet” med kameran som verktyg för att kunna reflektera både med barnen och sinsemellan. Föreläsningen blev en bekräftelse för oss att reflektionen tillsammans är en förutsättning för att kunna synliggöra barnens förändrade kunnande.

Det vi inte hade med i diskussionerna 2013 var ”huvudfrågan” i forskningsprogrammet, nämligen hur vi ser barns ökade kunnande eller lärande i dokumentationerna. Under forskningsprogrammet har vi fått syn på att vårt reflektionsprotokoll som arbetats fram till Mål och Resultatstyrning med fokus

på inkludering¹¹ kanske inte vid en första anblick kan kopplas till det enskilda barnets utveckling och lärande som ligger i fokus i programmet. Men om frågorna anpassas för både inkludering och barnets utveckling och lärande är vi på rätt väg. Frågorna i protokollen är en del i arbetet kring barns lärande, inkludering och bedömning av verksamhetens kvalitet. De pedagoger som deltagit i programmet har förändrat både förhållningssätt och inställning till sättet att praktiskt göra dokumentationer. De har på flera sätt påverkat sina kollegor kring etik och moral.

Under programmet har många pedagoger fått ett förhållningssätt som gör att vi från utgångsläget kan se om ett lärande pågår. Pedagogen får vara pedagog och använda sina didaktiska kunskaper för att utmana barnen där de befinner sig

Det är idag skillnad jämfört med tidigare dokumentationer då vi nu lägger mer fokus på görandet och mindre fokus på barnens ansikten som fotades i stor utsträckning tidigare. På fler av enhetens avdelningar har ”väggdokumentationerna” minskat. Det dokumenteras på post it-lappar, minnesanteckningar görs, barnens alster används vid reflektionstillfällen, filmer och bilder som tas med lärplatta används i reflektion med barnen och även för att visa vårdnadshavare till exempel vid utvecklingssamtal eller föräldramöten.

Vi har också diskuterat frågan ”Vad är kvalitet? Kvalitet för vem?” När vi gick in i programmet hade vi under något år arbetat med ”Kvalitetsutveckling genom Mål- och Resultatstyrning”¹² som uppföljningsmetod i vår stadsdel. Under programmet har vi utvecklat de protokoll vi har som uppföljningsverktyg i det arbetet och tillsammans utvecklat arbetet med analys som många pedagoger tycker är svårt. De utvecklingspedagoger som vi utbildat i Mål- och Resultatstyrning har tillsammans läst och diskuterat Håkansson¹³ och Svenning¹⁴ under programtiden som ett stöd i arbetet med att knyta ihop arbetet kring uppföljning och utvärdering på alla förskolor i stadsdelen. Analysdelen i programmet har varit en utmaning men behöver bli en naturlig del i vårt dokumentationsarbete. I en enhet har vi därför utmanat alla förskollärare att analysera barnens lärande, pedagogens arbete och hur det påverkar avdelningens, förskolans och hela enhetens kvalitet.

11 Kommundokument, Mål och resultatstyrning.

12 Kommundokument, Mål och resultatstyrning.

13 Håkansson, Jan (2013). *Systematiskt kvalitetsarbete i förskola, skola och fritidshem. Strategier och metoder*. Lund: Studentlitteratur.

14 Svenning, Bente (2011). *Vad berättas om mig? Barns rättigheter och möjligheter till inflytande i förskolans dokumentation*. Lund: Studentlitteratur.

9 Kommundokument, Mål och resultatstyrning.

10 Adjunkt vid Linnéuniversitetet.

Analys är även ett fokus i de stadsdelsövergripande nätverk som är knutna till Mål och Resultatstyrning.

Vi har också inspirerats och förändrat vårt arbete utifrån vad vi fått syn på i mötet med andra. Genom vårt deltagande har vi fått insyn i olika metoder för utvärdering och uppföljning av barnens förändrade kunnande. Utmaningen vi stod inför i juni 2013 var att hitta metoder för att bli bättre på att se och dokumentera det enskilda barnets utveckling och lärande. Vi har kommit en bit kring utvecklingsarbetet men har fortfarande utmaningar kvar vad gäller metoder och former för dokumentation, samt analyser. Genom att kritiskt granska den egna och andras metoder har vi förändrat och förtydligat frågeställningar i vårt eget verktyg för att få syn på arbetet med barnens lärande och hur kunskapsförflyttningen synliggörs. En klarare bild av det egna arbetet har skapat förutsättningar för tydligare analyser att arbeta vidare utifrån. Det stora viktiga arbetet som börjar nu är att fortsätta diskussionerna som påbörjats och att sprida arbetet vidare inom den egna enheten och inom stadsdelen. Självklart har attityder och inställningar förändrats under programmets gång då vi läst litteratur och lyssnat på många intressanta föreläsare. Vi kan se att förståelsen för vikten av analys fördjupats och att det är ett område vi behöver arbeta mer med. Egentligen har vi inte ändrat arbetsformerna då vi har ett väl utvecklat system för uppföljning av verk-

samheten i Stockholms stad som är webbaserat. Vi har däremot utvecklat våra egna verktyg för att i vardagen få syn på verksamheten så vi kan göra analyser och identifiera utvecklingsbehov.

I stadsdelen har vi valt att arbeta med verktyget "Kvalitetsutveckling genom Mål- och Resultatstyrning". Modellen utgår ifrån att utvecklingspedagogernas nätverk i stadsdelen för ett kollegialt lärande med hjälp av pedagogisk dokumentation och reflektion som grundstenar för att få till ett kvalitativt utvecklingsarbete, och har särskilt uppdrag som kollegial reflektionspart vid utvärderingssamtal på förskolorna i stadsdelen. Förskolor använder utvecklingspedagogerna som reflektionspart vid arbetslagens mitterminsuppföljning i mars och oktober. Detta har lett till transparens och kollegialt stöd mellan förskolorna, vilket gynnar erfarenhetsutbyte och kunskapsspridning.

Författare: *Sara Eliasson*, förskollärare, *Agneta Engren*, förskolechef, *Annika Engström*, förskollärare, *Lena Figaro*, förskolechef, *Elin Hermansson*, förskollärare, *Birgitta Thulén*, avdelningschef och styrgruppsledamot, *Susanne Nilsson*, förskollärare och lokal processledare, *Birgitta Ståhl*, förskollärare, *Susanne Walthelid*, förskollärare

TILLBAKABLICK FÖR ATT TITTA FRAMÅT

Jönköpings kommun

När forsknings- och utvecklingsprogrammet Små barns lärande startade 2013, fick två av Jönköpings kommuns förskolor möjlighet att delta. Vid starten gjorde dessa en positionsbestämning, dvs. en nulägesbeskrivning, utifrån syftet i programmet. I positionsbestämningarna finns dokumentationsarbetet beskrivet utifrån en mer övergripande karaktär. Fokus i arbetet var riktat dels mot en organisationsnivå och dels mot barnen. Det framkommer att en utmaning var att få tid att hinna med att dokumentera varje barn. En annan utmaning var att få all förskolepersonal att se relationen mellan dokumentationen och det systematiska kvalitetsarbetet där dokumentation bildar underlag. Begreppet dokumentation har enligt Vallberg Roth¹⁵ flertydiga innebörder och

kan generellt uppfattas som att samla in och sammanställa information, vilket kan ske genom exempelvis video, foto, anteckningar, observationer och ljudupptagningar. Det systematiska kvalitetsarbetet har som syfte att identifiera och prioritera utvecklingsområden för att uppfylla de nationella målen, dvs. målen i läroplanen, samt att skapa delaktighet och dialog om måluppfyllelsen och om orsakerna till eventuella brister¹⁶. Det innebär att systematiskt och kontinuerligt följa upp verksamheten, analysera resultaten i förhållande till de nationella målen och utifrån detta planera och utveckla utbildningen. Genom att se relationen mellan dokumentation av verksamheten och det systematiska kvalitetsarbetet kan också värdet av ett kvalitetsarbete bli tydligare.

15 Vallberg Roth, Ann-Christine (2010). Bedömning av barn i förtäta kommunikation. I J. Qvarsebo & I. Tallberg Broman (red.) *Från stora visioner till professionell bedömning, Rapporter om utbildning 2/2010* s. 93–107. Malmö högskola. Lärarutbildningen.

16 Skolverket (2012). Skolverkets Allmänna råd med kommentarer Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet.

FÖRÄNDRAT KUNNANDE OCH UNDERVISNING I FÖRSKOLAN

Genom forsknings- och utvecklingsprogrammet Små barns lärande har deltagarna fått ett fokus på olika begrepp som har vänts och vridits på tillsammans med arbetslagen. Tid till att vända och vrida på saker tillsammans i form av föreläsningar och litteraturstudier ger en djupare förståelse. Ett begrepp som stötts och blötts är ”förändrat kunnande”. Begreppet finns i läroplanen¹⁷ men saknar förklaring, vilket ger utrymme för var och en att tolka. Ett förändrat kunnande förutsätter att du redan har ett kunnande om något. Detta kunnande förändras/fördjupas/expanderar av någon orsak. Genom att använda olika former av dokumentation och utvärdering som ger kunskap om förutsättningarna för barns utveckling och lärande och den process som pågår blir det möjligt att följa barns förändrade kunnande inom olika målområden. Läroplanen innehåller inga mål för vad enskilda barn ska ha uppnått vid olika tidpunkter eller olika åldrar. Det finns inte heller fastställda normer eller nivåer för barns förmågor eller kunskaper. Kunskapen om varje barns kunnande ska heller inte användas för att kategorisera, sortera eller jämföra barnen. Det övergripande syftet med uppföljningar och utvärdering är att skapa underlag för att verksamheten utvecklas och därmed bidrar till varje barns förutsättningar för utveckling och lärande. Pedagogisk dokumentation kan vara en möjlighet att få syn på hur barns meningsskapande kan ske då det är viktigt att följa barns processer över tid. På så sätt följs både det individuella barnet och barngruppen, samtidigt som verksamheten kan synliggöras och utvecklas i relation till dessa. Andra begrepp som också används i stället för förändrat kunnande är utvidgat lärande och expanderat lärande. Dessa begrepp förstås då som att det ursprungliga kunnandet fortfarande är aktuellt men att det har fördjupats eller vidgats. Utbildningsdepartementet¹⁸ förklarar begreppet förändrat kunnande som att ”det sker något med barnen över tid”.

Ordet undervisning finns inte heller med i förskolans läroplan. Där beskrivs fortfarande en pedagogisk verksamhet med processer som leder till utveckling och lärande. Att begreppet inte finns med i läroplanen kan enligt Skolinspektionen ha försvårat vår förståelse och användning av begreppet¹⁹. I skollagen²⁰ definieras begreppet undervisning som sådana målstyrda processer som under ledning av för-

skollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden. Begreppet behöver vi i förskolan göra till vårt eget genom att utveckla en gemensam tolkning av begreppen undervisning och lärande i samtalet om förskolans verksamhet.

SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE PÅ FÖRSKOLENIVÅ

Sedan positionsbestämningen gjordes har förskolornas systematiska kvalitetsarbete förändrats. Det har skapats en större förståelse och djupare insikt kring vikten av det systematiska kvalitetsarbetet. På enhetsnivå har arbetet utvecklats olika. På en enhet har det utvecklats till att förenkla och förtydliga arbetssättet så att alla kan följa och dokumentera ett enskilt barn utifrån ett avgränsat mål. Det dokumenteras i t.ex. bild, notisar och löpande text. Arbetslaget har sett vikten av att ”tratta ner” det som ska dokumenteras för att verkligen kunna se det man för tillfället vill följa. Kvalitetsarbetet genomsyrar nu hela det pedagogiska året. Tidigare har kvalitetsarbete uppfattats av flertalet medarbetare som ”något man gör i maj” för någon annan. Ett förändrat synsätt och förståelse för vikten av att dokumentera verksamheten systematiskt har tydliggjorts.

På den andra enheten har mallar utvecklats som även kopplas till utvecklingssamtalen vilket ger en röd tråd i arbetet. En samsyn kring hur barnets förändrade kunnande följs över tid i dokumentationen håller på att utvecklas. Detta förväntas ge en fördjupad kunskap om varje enskilt barns kunskapsnivå, som ligger till grund för den fortsatta planeringen av undervisningen och de olika lärsituationerna.

FÖRÄNDRADE ARBETSFORMER

Programmet Små barns lärande har bidragit i arbetet med den förändring av det systematiska kvalitetsarbetet som har gjorts på huvudmannanivå. Former, struktur och innehåll har setts över. Kunskaper och processer från Små barns lärande är synliga i detta arbete. Följande analysstöd från Små barns lärande har spridits i kommunen och ingår nu i en kommungemensam struktur:

STEG 1. INSAMLING AV UNDERLAG – DET ENSKILDA BARNET

Förskolläraren ansvarar för att det kontinuerligt görs olika slags dokumentationer som synliggör det enskilda barnets utveckling och lärande. Fortlöpande analyser anger hur det enskilda barnet fort-

17 Lpfö 98/16, kap 2.6.

18 Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling. Bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*. Stockholm. (s. 18).

19 Skolinspektionen (2016). *Förskolans pedagogiska uppdrag – Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar*. Stockholm.

20 Skollag (2010:800, 1 kap. 3§).

sättningsvis kan/bör utmanas och stödjas, i enlighet med läroplanens mål och intentioner och i relation till verksamhetens förutsättningar.

STEG 2. SAMMANSTÄLLNING OCH ANALYS – BARNGRUPPEN

Förskollärarna i arbetslaget samlar in arbetslagets gjorda dokumentationer, inklusive analyser och insatser, gör en sammanställning samt en övergripande analys gällande målområden som kan vara aktuella att vidareutveckla på den enskilda avdelningen. Därefter beslutas HUR barngruppens fortsatta utveckling och lärande kan/bör utmanas och stödjas i enlighet med läroplanens mål och intentioner och med hänsyn till verksamhetens förutsättningar. Förskollärarna gör likaså en analys av sina behov av kompetensutveckling och eventuella stödinsatser. Det insamlade materialet sammanställer sedan förskolechef för att göra en utvärdering och analys som leder fram till utvecklingsåtgärder.

Övriga spridningsinsatser som skett i kommunen:

- Information om programmet via Intranätet
- Kontinuerlig information om programmet till förskolechefer
- Föreläsningar i relation till programmet
- Nätverksarbete om systematiskt kvalitetsarbete
- Facebookgrupp Små barns lärande Jönköping
- Workshop vid kompetensutvecklingsdagar

Resan i Små barns lärande har lett till en process där kunskaper och insikter fördjupats. Utvecklingen av det systematiska kvalitetsarbetet i kommunen har gett effekter så som en tydligare bild av arbetet och hur ett lärande i förskolan sker. Periodvis har arbetet varit väldigt trevande men det kan vara en naturlig del i en process där man får möjlighet att fördjupa sig. Vi känner att vi nu står redo att fortsätta arbetet med spridningen i kommunen.

Författare: *Annika Ebefors*, biträdande chef förskola och lokal processledare,
Marita Davidsson, licentiand

FRÅN ATT FÖLJA GRUPPEN TILL ATT FÖLJA INDIVIDEN

Linköpings kommun

HUR HAR VI SOM HUVUDMAN UTVECKLAT VÅR KUNSKAP OM BARNS FÖRÄNDRADE KUNNANDE OCH HUR FÖLJER VI BARNETS FÖRÄNDRADE KUNNANDE?

All utveckling och allt lärande sker i steg och etapper. Detta gäller även skolutveckling. Utifrån en medveten viljeriktning i FoU-programmet Små barns lärande har följande utveckling konstaterats.

Deltagarnas egen progression i lärandet startade med diskussioner kring hur man kan gå från ett grupperspektiv i verksamheten till ett individperspektiv. Nästa steg i lärprocessen var att utifrån en fördjupad kunskap i teori och styrdokument utveckla arbetet med att följa det enskilda barnets förändrade kunnande samt visa på hur man kan följa det enskilda barnets progression inom olika ämnen och ämnesområden. Som stöd i detta arbete har tagits forskare som Ann-Christine Vallberg-Roth²¹ och Ingrid Pramling Samuelsson²². Genom denna medverkan har undervisningsbegreppet i förskolan lyfts på ett tydligt och, för de deltagande, nyttigt vis. Lik-

värdighetsaspekten har också kunnat lyftas utifrån olika perspektiv. Förettningsvis fokuserades även på att definiera behov av generell kompetensutveckling samt inrättande och/eller utvecklande av olika stödfunktioner för att utveckla och utifrån ett organisationsperspektiv bättre kunna följa det enskilda barnets förändrade kunnande.

HUR HAR VI SOM HUVUDMAN UTVECKLAT SYSTEMATIK I STYRNING AV OCH STÖDFUNKTIONER FÖR ATT FÖLJA DET ENSKILDA BARNETS FÖRÄNDRADE KUNNANDE?

I lärprocessen att bättre kunna följa det enskilda barnets förändrade kunnande har ett kommunövergripande yrkesnätverk för förskolechefer startats, föreläsningar har genomförts vid såväl större sammandragningar som för enskilda förskolor. Samtliga förskolechefer har även deltagit i möten tillsammans med kvalitetskoordinatorer och representanter för utbildningskontoret i dessa processer. Strategiseminarier där skolområdeschefer, kvalitetskoordinatorer, sakkunnig och skolchef deltagit har genomförts två – tre gånger per termin och planeras att fortsätta. Här har arbetats fram strategier för ökad likvärdighet när det gäller t.ex. arbetet med det enskilda barnets

21 Professor vid Malmö Högskola.

22 Professor vid Göteborgs universitet.

förändrade kunnande. Dessa strategier har legat till grund för de nätverksmöten som alla förskolechefer i Linköpings kommun deltagit i, ett nätverksmöte för att skapa ett ökat kollegialt lärande mellan förskolechefer och en ökad likvärdighet i kommunen.

För att följa upp verksamhetens kvalitet genomförs "insynsbesök" i förskolan. Representanter från huvudmannen och förskollärare, s.k. observatörer (vilka har särskild utbildning och träning för uppdraget) besöker förskolorna och genomför observationer utifrån ett skattningsverktyg. Insynsbesöket har föregåtts av att verksamheten själv skattar sin kvalitet inom ett förbestämt antal områden kopplade mot läroplansuppdraget. Observatörer och sakkunnig/kvalitetskoordinator återkopplar därefter den upplevda kvaliteten tillbaka till verksamheten. Ett extra fokus riktas mot hur man följer det enskilda barnets förändrade kunnande.

PROGRAMMET "SMÅ BARNS LÄRANDE" FRÅN EN FÖRSKOLECHEFS PERSPEKTIV

Vi har i programmet "Små barns lärande" gått från ett fokus på verksamhetsdokumentation på grupp-nivå till att ha fokus på enskilda barns läroprocesser. Att dokumentera enskilda barns förändrade kunnande är för oss nu en förutsättning för att veta hur vår verksamhet ska organiseras, ha för innehåll och genomföras så att varje barn ges bästa möjliga förutsättningar för utveckling och lärande.

Vi har arbetat fram arbetsprocesser i linje med vårt övriga systematiska kvalitetsarbete för att få syn på vad barnen behöver kopplat till våra prioriterade mål. Vi har framförallt vågat titta på vilken verksamhet vi ska erbjuda utifrån det vi ser att barn ska ges möjlighet att lära, utveckla, känna trygghet i samt uppleva att det är lustfyllt i förskolan. Vi pratar nu i termer av bedömning av vår "undervisning" och hur förskolans kvalitet kontinuerligt ska utvecklas.

Attityder och inställningar hos pedagoger har förändrats under programmets gång genom att alla

pedagoger i området har läst samma litteratur och fått samma fortbildning. Syftet har varit att hitta verktyg/modeller för att synliggöra barns förändrade kunnande kopplat till vad verksamheten kan bidra med. Det finns en stor lust och ett engagemang hos samtliga pedagoger att vilja göra skillnad och att tillsammans fortsätta att utveckla vår verksamhet genom att dokumentera, följa upp resultat och genom goda analyser komma framåt.

FOU-PROGRAMMET "SMÅ BARNS LÄRANDE" UR FÖRSKOLLÄRARPERSPEKTIV

Nuläget är ungefär som tidigare med den skillnaden att vi nu kan säga att vi följer det enskilda barnets förändrade kunnande. På grupp- och organisationsnivå är det inga större skillnader. Den stora skillnaden kommer på individnivå där vi nu har metod och arbetsformer för att följa det enskilda barnets förändrade kunnande. Att följa det enskilda barnet har blivit en naturlig del i vårt systematiska kvalitetsarbete. Vår modell har vuxit fram utifrån det kvalitetsarbete vi redan bedriver och bygger vidare på våra målplaner och utvecklingssamtal. Andra förskolor kan få influenser från vårt arbete, men varje förskola behöver göra sin resa från var de befinner sig och vart de vill.

Påverkan har skett genom nya begrepp som undervisning, bedömning samt fördjupad kunskap kring vad kvalitet och analys innebär. En positiv lärdom har varit att se andra kommuners utvecklingsarbeten. Gruppdiskussioner, intressanta föreläsare, regionsträffar och uppgifterna mellan seminarierna har bidragit till positiva effekter på arbetet med att följa barns förändrade kunnande.

Författare: *Lars Rejdnell*, barn- och ungdomschef och styrgruppens ordförande, *Ingela Hultin Sabel*, sakkunnig förskola, *Bo Eriksson*, projektledare och lokal processledare, *Per Sandsborg*, förskollärare, *Anneli Träff*, förskolechef, *Pia Råni*, förskollärare

FÖRÄNDRADE ARBETSFORMER KRING DOKUMENTATION

Norrköpings kommun

1. NULÄGESBESTÄMNING

Deltagande förskolor har utvecklat och arbetat aktivt med vad små barns lärande innebär för barnen och pedagogerna och det har funnits en tydlig koppling till uppdraget i Läroplan för förskolan Lpfö 98/10. *Förändrat kunnande* har varit ett

centralt begrepp i programmet. För Norrköpings kommun innebär begreppet att verksamheten utgår från en nulägesbestämning där förskolan tar reda på var varje barn befinner sig i sitt kunnande. Utifrån detta ska förskolan skapa förutsättningar för ett maximalt lärande. Varje enskilt barn ska få det stöd som behövs för att utvecklas och lära. Den

proximala utvecklingszonen är en viktig del i kunskapssynen.

Förskolechefer och personal har tagit ställning till vilken barn- och kunskapssyn de har och vilka förväntningar de har på pedagogerna. Under perioden då programmet pågick har förskolecheferna i Norrköpings kommun tagit fram en verksamhetsidé som innehåller rubrikerna:

- Syn på barn och kunskap
- Förhållningssätt
- Pedagogisk miljö
- Tematiskt och projektinriktat arbetssätt
- Pedagogisk dokumentation
- Pedagogisk ledning

Tanken med verksamhetsidén är att uppnå en likvärdig förskola och att skapa ett aktivt arbete med en tydlig riktning, det vill säga vad vi vill med Norrköpings förskolor. Det är svårt att bedöma programets bidrag till att utveckla en likvärdig förskola då endast två förskoleområden deltagit. Det vi kan se i diskussioner mellan deltagarna är att det har startat nya frågeställningar och en ökad medvetenhet gällande begrepp, dokumentation och analysens olika delar. Det har också genomförts ett arbete kring struktur och organisation av dokumentationen omkring gruppens och barnets lärande. Som ett led i att kunna visa på barnets förändrade kunnande har det skett revidering och utveckling av utvecklings- samtalsmaterial.

2. FÖRÄNDRADE ARBETSFORMER

Deltagandet i programmet har inneburit förändrade arbetsformer kring dokumentation som lett till utveckling av dokumentation- och reflektionsmodell samt utvecklingssamtal. Programmets föreläsningar och arbetsuppgifter har gett deltagarna en större kunskap om analys och betydelsen av detta, för att kunna utveckla verksamheten. Ett fokusområde har varit att synliggöra lärandet för barnen och pedagogerna men också att se dokumentationen som ett underlag till det systematiska kvalitetsarbetet. Arbetet med ökad kvalitet i förskolan har skett genom bland annat ställningstagande, ett tydlig pedagogiskt årshjul och en tydlig organisation. Att aktivt synliggöra och påvisa för pedagogerna hur deras förhållningssätt och inställning påverkar barnens lärande har varit en viktig del i arbetet. Begreppet *förmågor* har diskuterats och tankarna har rört sig kring hur barn använder kunskap och erfarenheter, att en förmåga inte är konstant utan förändras efter den kontext barnet befinner sig i och utifrån vilka förutsättningar som ges.

3. STÖD PÅ HUVUDMANNANIVÅ

Det har saknats en struktur från Utbildningskontoret för att på ett bra sätt arbeta och ta hand om nya kunskaper i programmet. En anledning till detta kan vara att deltagarnas förväntningar på programmet inte riktigt stämde överens med starten av programmet. Detta innebar ett avvaktande förhållningssätt. Forskning nära verksamheten och djupdykning i förskolans arbetsmodell med att följa varje barns förändrade kunnande har inte varit riktningen på de som gått forskarutbildningen även om det varit fokus på detta vid seminarieräffarna. Det tog också lång tid innan programmet fick fart och en känsla av väntan på att det skulle börja på riktigt infann sig. Nu kan vi se att innehållet och ny kunskap i programmet kan användas för vidare diskussioner kring avgörande begrepp i förskolan och utveckling av verksamhetsidén. Det finns ett gemensamt forum för alla förskolechefer där ett fördjupat arbete kommer ske under 2017. Detta ska sedan spridas i organisationen för en större förståelse och bättre kvalitet.

4. DELTAGARNAS FÖRÄNDRADE KUNNANDE

Deltagarnas förändrade kunnande har utgått från många, långa och invecklade diskussioner omkring begrepp som mål, undervisning, bedömning, utvärdering, systematiskt kvalitetsarbete. Dessa begreppsdiskussioner har förts vidare i olika lärgrupper med arbetslagen. Det syns tydligt hos alla deltagare att förståelsen för förskolans uppdrag, teorierna bakom och vart barnen är på väg i sitt förändrade kunnande har ökat betydligt och att fokus på barnens lärande alltid är i centrum. Det förekommer också fler pedagogiska reflektioner.

En annan viktig lärdom är vikten av ett tydligt och smalt fokusmål att utvärdera emot, för att kunna se det förändrade kunnandet. Det går inte heller att greppa allt, för då tappar man fokus.

Diskussioner kring begreppen *undervisning* och *bedömning* är viktiga för att kunna arbeta utifrån läroplanens intentioner. Dessa är i förskolan laddade begrepp eftersom de i allmänhet förknippas med skolans undervisning och bedömning. Förskolans undervisning kan ses som en medveten planering och genomförande av verksamheten med tydligt mål och en pedagogisk idé. Undervisningen ska ta hänsyn till barnets intressen och förförståelse men personalens kunskap, medvetenhet och skicklighet är avgörande för resultatet.

Bedömning i förskolan förknippas lätt med vad barn inte kan. Dock görs bedömningar i alla möten och det är viktigt att vara medveten om hur bedömningarna används och till vilket syfte. Nulägesbestämningen är ett bra exempel på bedömning som

ska ligga till grund för hur verksamheten ska planeras och genomföras.

Jan Håkansson's tanke med att fokusera på få mål i läroplanen har inneburit att arbetet kring läroplanens målen blivit tydligare med mer struktur som lett till att verksamheten vet vart de är på väg. En ökad förståelse för vad som ska dokumenteras och bedömas både gällande verksamheten, pedagogerna och hos det enskilda barnet har uppnåtts. Den ökade förståelsen för att smalna av målen, följa upp, utvärdera och analysera har lett till en större medvetenhet om vikten av detta men samtidigt hur svårt det är att hitta en bra modell för att kunna följa barns förändrade kunnande.

5. SPRIDNING AV EFFEKTER

Inom deltagande enheter har det funnits ett aktivt arbete med att reflektera och diskutera. Det har skett på personalmöten, arbetslagsträffar och medarbetarsamtal. En tydlig struktur för spridning av programmet har inte funnits och detta har gjort att spridningen till övriga områden och förskolechefer varit minimal. Det har nu skett en diskussion om detta och hur viktigt det är att deltagarnas kunskap och ökade medvetenhet används för en fortsatt utveckling av Norrköpings förskolor.

6. POSITIVA EFFEKTER PÅ ARBETET MED ATT FÖLJA BARNENS FÖRÄNDRADE KUNNANDE OCH UTVECKLA VERKSAMHETEN

En utveckling som skett är att personal har börjat nulägesbeskriva gruppen och det enskilda barnet utifrån det projekt vi valt att fokusera på och för att använda som underlag vid delutvärderingar. Vid utvärderingarna beskrivs hur förskolan kunnat skapa förutsättningar för gruppen och de enskilda barnen att möta, erfa, få erfarenheter och utveckla sina förmågor.

Programmet har också tydliggjort att det enskilda barnets förändrade kunnande är viktigt och ska synliggöras. Det har fått verksamheten att tänka på hur det ska dokumenteras. Ny kunskap har kommit deltagarna till del genom programmet föreläsningar, lärgrupper och diskussioner. Problematisering av nya begrepp har lett till att deltagarna har vågat prova nya vägar och utmanat gamla förutfattade meningar.

Författare: *Adam Olofsson*, verksamhetschef förskola och styrgruppsledamot, *Maria Wegner*, förskolechef

VI SKA LYCKAS MED ATT FÖRÄNDRAR VARJE BARN'S KUNNANDE! Skurups kommun

DEFINIERA BEGREPPEN INOM PROGRAMMET, T.EX. FÖRÄNDRAT KUNNANDE

Definition: Att över tid, följa och medvetet expandera barnens kunnande.

Ett förändrat kunnande förutsätter att du redan har ett kunnande om något. Det stämmer mycket bra överens med den barnsyn om det kompetenta barnet som vi tillämpar inom förskolan.

Likvärdig förskola och kvalitet är andra begrepp som problematiserats och som medvetandegjort att det finns olika aspekter på detta. Insikten att det finns ett samband mellan förskolans kvalitet och dess struktur, pedagogiska processer, innehåll och relationer har stärkts. "Likvärdighet" i bemärkelsen, att alla barn ska få tillgång till en stimulerande lärandemiljö med kunnig och engagerad förskolepersonal som har förmåga att utveckla pedagogiska relationer av hög kvalitet och där alla barn kan använda och utveckla sin potential, har lyfts fram och stärkt pedagogerna.

Begreppet "educare" eller "lärande omsorg", som blivit väl belyst inom programmet, har bidragit till att vidga fokus i det pedagogiska arbetet.

HUR LÄRA AV SMÅ BARN?

Hur är nuläget i din kommun, jämfört med den positionsbestämning som gjordes i inledningen av FoU-programmet?

Vilka skillnader ser ni på individ-, grupp- och organisationsnivå? Har attityder och inställning förändrats hos deltagarna? Hur har det systematiska kvalitetsarbetet påverkats på förskolenivå, på huvudmannanivå?

INDIVID- OCH GRUPPNIVÅ

Jämfört med positionsbestämningen i början av programmet har det skett en synvända.

Från att tidigare ha lagt fokus på att arbeta med hela barngruppen, dvs. pedagogen har haft ett övergripande tänk kring gruppens intresse och nyfikenhet, fokuserar pedagogen mer på varje enskild individ i dag. Vikten av att observera varje barn har lyfts fram samtidigt som rädslan för att hamna i bedöm-

ning av barn i samband med dokumentationen har minskat.

Detta förändrade kunnande hos pedagogerna möjliggör att pedagogen mer medvetet spårar tecken på lärande.

De pedagoger som deltagit i programmet ser numera barngruppen dels som en resurs när de arbetar med varje barn, och dels som en metod när de pratar om hur olika vi är och hur olika vi lär. Pedagogerna tar bättre vara på den dokumentation som genomförs i verksamheten idag och har även fått en ökad insikt om etik i dokumentationen.

ORGANISATIONSNIVÅ

Det systematiska kvalitetsarbetet har förändrats, vilket lämnat avtryck i den digitala årsplanen.

Pedagogerna har utvecklat kompetenser för att observera och dokumentera små

barns förändrade kunnande genom att mer tid läggs på kartläggning som utgör underlag inför analysen (Nuläge – Nyläge).

Förtydligande av både gamla och nya begrepp och en mer varierad arbetsmetodik för dokumentation har utvecklats. Likaså har insikten om vad ett vetenskapligt förhållningssätt är bidragit till att ett reflekterande vetenskapligt förhållningssätt i vardagen vuxit fram.

Synvändan har skett på alla nivåer bl.a. genom att språket, både i förskolan och på förvaltningen, blivit ett redskap för en gemensam förståelse av kvalitetsarbetet.

Programmet har även stärkt, främst pedagogerna, i att fokusera mer på att stimulera och utmana barnet i utvecklingen och lärandet genom ett interaktivt förhållningssätt.

FÖRÄNDRADE ARBETSFORMER

För att uppnå syftet med programmet: På vilket sätt har ni förändrat arbetsformerna i era förskolor? Vilka modeller har ni använt?

Pedagogerna har börjat arbeta efter den undervisnings- och analysplan som skapats under programmet där fokus ligger på undervisning i förskolan. Planen innehåller en arbetsgång som tydliggör hur pedagogen kan förändra och följa upp varje barns expanderade kunnande och som även synliggör hur pedagogen ska kunna förändra och utveckla sin verksamhet. Den innehåller t.ex. tips på olika kartläggningar inför nulägesbeskrivningar, ”nyläge”, för att få underlag till analysen, självskattning av pedagoger, resultat, analys m.m.

Arbetet med små avgränsade områden från läroplanen krävs för att tydligare kunna se och följa upp tecken på expanderat kunnande hos barnen och

även få pedagogerna fokuserade mot samma förväntansmål vilket skapar en samsyn. Vidare diskuterar arbetslagen fram kriterier så alla är medvetna om vilket område och begrepp de ska dokumentera och följa upp.

Barngrupperna delas oftare upp i mindre grupper under dagen vilket leder till att underlätta pedagogernas kartläggning och bidrar till en högre kvalitet, både i dokumentationen och i analysarbetet. Personalen märker skillnad på sin egen professionalitet genom att deras egen stress minskar när de inte tittar på hela barngruppen samtidigt.

Vilket stöd har utvecklats på huvudmannanivå för att stödja processerna och nå vidare i utvecklingen?

Stöd i form av tid – en extra utvecklingsdag för all personal inom förskolorna har införts. Då sker erfarenhetsutbyte och ett delat lärande utifrån programmet genom bl.a. lärgrupps-diskussioner. Ett annat stöd i processen är att enhetsutvecklare utsetts på alla förskolor i kommunen.

Vilken effekt har detta stöd fått? Kan det användas av förskolor som inte deltagit i FoU-programmet?

Enhetsutvecklarna har, förutom att stödja processerna, även ett centralt uppdrag som innebär att arbeta för en likvärdig förskola i kommunen.

DELTAGARNAS FÖRÄNDRADE KUNNANDE

Vilket förändrat kunnande kan ni se hos FoU-programmets deltagare?

Medvetenheten har ökat kring undervisningsbegreppet och hur de undervisar för att kunna se tydliga resultat i form av barns expanderade kunnande. Insikten om att ett av de viktigaste kriterierna för verksamhetens kvalitet är pedagogernas kompetens och förhållningssätt, har ökat. Det är denna kompetens som i hög grad påverkar och utvecklar verksamheten.

Hur har ni arbetat med att sprida effekterna – inom enheterna och i er kommun?

På utvecklingsdagarna, där implementeringsarbetet sker genom lärgruppsdiskussioner, har kunskapen ökat kring bl.a. begreppen kvalitet, bedömning, undervisning, dokumentation och analys. Inger Fält²³ har föreläst om kvalitet i förskolan för samtliga förskolor i kommunen.

Vikten av att lärande och omsorg ska gå hand i hand i verksamheterna har förtydligats och lyfts fram. Utifrån en ökad medvetenhet har förskolor-

23 Adjunkt vid Linnéuniversitetet.

nas digitala årsplan utvecklats och förbättrats, bl.a. genom att begrepp används som vi implementerat i arbetslagen. Förskolecheferna kan härmed lättare följa upp och utvärdera verksamheternas kvalitet.

På vilket sätt har FoU-programmet haft en positiv effekt på arbetet med att följa barnens förändrade kunnande och utveckla verksamheten?

Modell har utvecklats för dokumentation som beskriver såväl barns utveckling och lärande över tid som kvalitetsbedömning av verksamheten.

Genom programmet, som bl.a. visat på olika kartläggningmetoder, har pedagogerna lättare för att se tecken på lärandet i vardagen i de olika aktiviteter som erbjuds barnen under dagen.

Programmet har bidragit till en ökad kunskap, inte minst på politikernivå, om vad undervisning i förskolan är och hur detta sker. Även undervisnings- och analysplanen har redovisats för politikerna. Presidiet i Skol- och utbildningsberedningen (motsvarande nämnd) har deltagit på föreläsningar, både lokalt och nationellt under programmet (Skånekonferensen). En annan positiv effekt hos politiken är kunskapen om att kommunikation, dialog och samspel, är en viktig del i barns förändrade kunnande och välbefinnande.

Författare: *Agneta Fränngård*, utredningssekreterare och styrgruppsledamot, *Marie Cornmark*, förskolechef och processledare

“VI HAR JU ARBETAT BAKLÄNGES”

Skövde kommun

Citatet kommer från en av våra deltagande pedagoger under andra året i programmet. Citatet beskriver en viktig vändpunkt för våra pedagoger. De såg då att i den arbetsprocess de utgick från så tittade de i läroplanen först i slutet av ett genomfört tema som varit mer styrt av barnens intresse och läroplanen blev då mer ett verktyg för att se vad i läroplanen de jobbat med. De ville nu i stället vända detta och mer aktivt arbeta mot de läroplansmål som de vid tillfället såg som mest angelägna. I samband med detta hamnade också undervisningsbegreppet i fokus. De började nu planera sina aktiviteter mer utifrån målen i läroplanen och tankarna kring hur pedagoger ska synliggöra vilket kunnande målen strävar efter började ta form. Förändringen som växte fram hos våra pedagoger medförde att vi behövde titta på vad den dokumentation som gjordes innehöll.

Vår syn på dokumentation och dess roll har både breddats och fördjupats på alla nivåer. Om vi tittar tillbaka på vår positionsbestämning i början av Små barns lärande ser vi att de deltagande förskolorna då använde många olika former av dokumentation, men vi reflekterade inte så mycket kring vilka dokumentationsformer vi skulle använda och i vilket syfte. Dokumentationen var heller inte systematisk utan mer sporadisk och spontan. Dokumentationen låg på gruppnivå kring aktiviteter som genomfördes och visade mycket av barns görande och ur det gick det att planera aktiviteter som barnen tyckte var intressanta. Däremot fanns det väldigt lite dokumentation av förändrat kunnande. Att dokumentera enskilt barns kunnande sågs som en bedömning av barnet mer åt det skolifierade hållet, och precis som undervisningsbegreppet var bedömning ett begrepp som var svårt att ta till sig. Dokumentationen har nu ändrats så att

den är mer avgränsad och systematisk. I stället för att dokumentera alla områden som förskolan arbetar med fokuseras nu på ett område och kan därmed gå mer på djupet för varje barn. Arbetet ledde fram till en matris där pedagogerna inför ett arbetsområde skaffade sig ett nuläge genom att plocka fram kunnande-aspekter av det lärandeobjekt man avsåg arbeta med. Sedan genomfördes aktiviteter där man dokumenterade var varje barn befann sig i denna matris. Man lade även till nya aspekter som barnen visade. Denna matris blev ett nuläge inför nya planerade aktiviteter. Efter aktiviteterna gjordes en ny bedömning av varje enskilt barn för att se om verksamheten arbetade på ett sätt som gynnade barnens lärande. På den ena förskolan upptäckte pedagogerna att de generellt lagt sig på en nivå som inte tillräckligt utmanade barnen, men även att det fanns barn som verksamheten behövde fånga på ett annat sätt.

Det här arbetet med matris för att titta på enskilt barn medförde och medför fortfarande många frågeställningar kring begreppet bedömning vilket vi kämpat med hela resan. Vår syn på bedömning idag är att vi har i uppdrag att titta på enskilda barns kunnande i syfte att veta hur verksamheten bidragit till utveckling. Tidigare var vi mer otrygga som organisation i att prata om bedömning, vilket satte käppar i hjulet för att ta oss an uppdraget att följa enskilda barns förändrade kunnande.

Sammanfattningsvis på förskolenivå så har den stora förändringen för Skövdes del varit trygghet i uppdraget och i att följa barns förändrade kunnande, samt att gå till en arbetsform där man mer aktivt planerat arbetet utifrån läroplansmål och det kunnande barnen visar i aktiviteterna. Man breddar aktiviteten så att den mer utmanar alla barn.

FÖRSKOLECHEFER

När de deltagande cheferna beskriver sin förändring lyfter de fram tryggheten i uppdraget och tryggheten i att förstå begreppen som funnits med i programmet. De ser att de därför utmanar sina medarbetare mer. En av cheferna menar att hennes syn på dokumentation har förändrats. Från att tidigare ha sett pedagogisk dokumentation som "den rätta" dokumentationsformen ser hon idag fördelar med att använda olika dokumentationsformer till olika ändamål.

SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE

Tryggheten i uppdraget har gällt på alla nivåer vilket medfört att vi även i det systematiska kvalitetsarbetet har gjort en lång resa. På både huvudmannanivå och förskolechefsnivå är kvalitetsbegreppet i dag tydligare definierat. För oss handlar nu kvalitet om de förutsättningar verksamheten ger för våra barn att lära och utvecklas och att det är det som ska speglas i vårt systematiska kvalitetsarbete. I Skövde kommun har våra tidigare kvalitetsrapporter mer tenderat att landa på nivån av verksamhetsberättelser där förskolorna berättat om projekt eller teman de arbetat med under året. Nu är vi inne i en process där hela det systematiska kvalitetsarbetet görs om och där uppdraget att följa enskilda barns förändrade kunnande nu är inbyggt. Det innebär också att vi introducerat begreppet lärandeobjekt för samtliga förskolor och att dessa nu dokumenteras och följs upp.

SPRIDNING

I Skövde har spridningsarbetet främst skett inom förskolechefgruppen och till övrig personal på deltagande förskolor. Under programmets gång har det strategiska arbetet med förskolecheferna förändrats. Vi arbetar idag systematiskt med förståelsen kring kvalitetsuppdraget och vikten av att följa

FRÅN GÖRANDE TILL LÄRANDE

Svalövs kommun

SMÅ BARNS LÄRANDE

Sedan starten 2013 har ett förändrat kunnande skett hos deltagarna i programmet om vad som ska dokumenteras och hur dokumentationen ska användas. Ett förändrat kunnande innebär att kunskapen kan användas i nya sammanhang. Bedömning är ett av begreppen som flitigt diskuterats och ett gemensamt

det enskilda barnet. Vi tar oss i dag an detta med fler metoder än tidigare, såsom kollegialt lärande, lärande samtal och workshops. De begrepp som pedagogerna i programmet brottats med kämpades det även med i chefsgruppen. Undervisning i förskolan fokuserades genom gemensam litteraturläsning och seminarium.

Programmets deltagande pedagoger startade som två homogena arbetslag. En strategi har varit att sprida dessa pedagoger till nya arbetslag för att implementera tankarna i dessa. Det har under programmet skett flera chefsbyten, men vi har valt att hålla kvar den chef som deltagit i vår interna processledargrupp, för att hålla kunskap kvar i programmet, samtidigt som detta gjort att nya enheter nåtts av innehållet.

FRAMGÅNGSFAKTORER

En stor framgångsfaktor för Skövde kommuns utveckling i programmet har varit att chefernas chef har haft ett aktivt fokus på att utveckla det som varit kärnan; Att få en process där vi följer det enskilda barnets förändrade kunnande som en del för verksamhetsförändring. Genom att vi också valt att ha två processledare kopplade till programmet har hon sett till att behålla detta fokus över den långa tid som det pågått.

Vi har också haft en intern ledningsgrupp bestående av avdelningschef, enhetschefer samt processledare som haft regelbundna möten hela tiden. Här ser vi också det som en framgångsfaktor att vi i dessa möten behållit chefer som bytt enheter, men tidigare varit en del av utvecklingsgruppen.

Vi vill också lyfta fram att vi har haft aktiva pedagoger som deltagit från programmets start till avslut, och det engagemang de visat i sitt arbete och i våra gemensamma möten.

Författare: *Peter Stark*, utvecklingsledare och lokal processledare, *Anders Warnby*, IKT-utvecklare och lokal processledare

språk har blivit mer tydligt; vad står ordet bedömning för? När vi ser att något behöver förändras i organisationen är det en bedömning vi gör. Vi bedömer/värderar till exempel den kvalitet vi möter i verksamheten. Vad innebär det att vara en närvarande pedagog, nära barnen, är det självklart kvalitet?

Det systematiska kvalitetsarbetet har i programmet belysts från pedagogernas arbete, arbetet på

organisations- och på huvudmannanivå. I alla led krävs en kontinuerlig struktur och metod för att arbeta utvecklande.

HUR LÄRA AV SMÅ BARN

Det har skett en utveckling i verksamheterna från ett görande till ett lärande sedan den första positionsbestämningen gjordes. Genom diskussioner och praktiska uppgifter har pedagogerna arbetat sig fram till ett gemensamt språk gällande dokumentation av barns kunnande och barns förändrade kunnande. Pedagogerna har blivit mer medvetna om vad de dokumenterar, hur de dokumenterar och att olika slags dokumentation visar olika aspekter av vad som sker hos det enskilda barnet, mellan barn och mellan barn och vuxen. En gemensam plattform att ta avstamp i, och avseende vad som ska bedömas och hur denna bedömning ska ske, har utvecklats. Även förmågan att välja ut, fokusera och gå på djupet inom ett avgränsat område har utvecklats. Verksamheternas utvecklingsområden blir synliga i dokumentationsunderlagen i och med att frågeställningarna är riktade till individ, grupp och organisation.

Pedagogerna har kommit olika långt i att ta till sig och driva sin egen och kollegernas utveckling av dokumentation och bedömningspraktik framåt. Enskilda arbetslag diskuterar, testar och analyserar i större utsträckning än andra. På organisationsnivå har de båda deltagande förskolorna arbetat fram olika dokumentationsunderlag för att tydligare kunna följa barnet och barngruppens förändrade kunnande samt verksamhetens utvecklingsbehov. Båda underlagen ska utvärderas för att eventuellt uppdateras.

Alla skolledare i Svalövs kommun har sedan tidigare deltagit i en utbildning i systematiskt kvalitetsarbete under bland annat Jan Håkanssons²⁴ ledning. Med programmet Små Barns Lärande har det systematiska kvalitetsarbetet på förskolenivå blivit tydligare för pedagogerna. Det handlar om en ökad kunskap kring att det är den dagliga verksamheten med den närvarande pedagogen som planerar den verksamhet som barnen ges möjlighet att ta del av, och som ser till att miljön är lärorik, som ska vara det som i huvudsak bedöms och behandlas i det systematiska kvalitetsarbetet. Det systematiska kvalitetsarbetet på huvudmannanivå har påverkats då övriga förskolor i kommunen efterhand har fått uppdrag som gått hand i hand med de deltagande förskolornas. Dessa uppdrag har skrivits in i kvalitetsrapporter och i kommunens övergripande kvalitetsredovisning.

FÖRÄNDRADE ARBETSFORMER

Förskolorna har förändrat arbetsformer när det handlar om vad som dokumenteras, från ett görande till ett lärande/förändrat kunnande. Dokumentationen är mer tillgänglig för barnen idag vilket innebär att de ges möjlighet att vara mer delaktiga i sitt eget lärande. Pedagogerna har överlag blivit mer medvetna om verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov, och vad verksamheten behöver utveckla för att möta barnet och barngruppens behov.

De modeller som använts är bland annat delar av ECERS²⁵ när vi arbetade med begreppet kvalitet, och då deltagarna även skuggade varandra. Varje förskola har arbetat fram ett dokumentationsunderlag som de använder för att dokumentera barnets förändrade kunnande och vad förskolan har gjort och planerar att göra för att stötta utvecklingen hos varje enskilt barn.

På huvudmannanivå har kontinuerliga möten med de deltagande förskolorna och processledaren varit ett stöd i processen med att nå vidare i utvecklingsarbetet. De tidigt inplanerade studiebesöken i varandras verksamheter för att ta del av dokumentationer och att pedagogerna genomförde skuggning, också i varandras verksamheter, i syfte att få syn på kvalitén inom samspeletsområdet bidrog till en utvecklingsprocess hos deltagarna. I samband med möten på hemmaplan har pedagogerna gett varandra respons och kommit med kritiska synpunkter på de dokumentationsunderlag varje förskola arbetat fram. Stödet till övriga förskolor har givits i samband med det uppdrag de fick som innebar att de skulle presentera en dokumentationsmodell där de får syn på barns förändrade kunnande och förskolans utvecklingsbehov. Detta har följts upp och utvecklats.

DELTAGARNAS FÖRÄNDRADE KUNNANDE

Sättet att dokumentera har förändrats eftersom pedagogerna blivit mer medvetna kring vad dokumentationen ska ha för syfte. Det har skett en förflyttning från att dokumentera görandet till att dokumentera barnets förändrade kunnande och vad förskolan gjort och planerar att göra för att stötta utvecklingen hos det enskilda barnet. Olika slags dokumentation används i samband med olika aktiviteter, bland annat post-it-lappar, loggbok, foto och film. Pedagogerna är också mer närvarande med barnen.

Spridningsarbetet inom enheterna har skett vid gemensam utvecklingstid och planeringstid. Deltagarna har då presenterat uppdrag från semina-

24 Docent vid Linnéuniversitetet.

25 Early Childhood Environment Rating Scale.

rierna och involverat övriga på förskolan i arbetet. Dokumentationen och kvalitetsbegreppet var de första områdena som diskuterades och i samband med dessa användes ett av delområdena i ECERS, samspel, för att få syn på kvaliteten inom just det området. Förskolornas framtagna dokumentationsunderlag har all personal varit med och använt.

I kommunen har processledaren efter varje seminarium återkopplat till förskolecheferna vilket innehåll deltagarna fått ta del av, vad de arbetat med och vad de fått i uppdrag till nästa seminarium. Deltagande pedagoger har tillsammans med processledaren besökt varje förskoleområde där de presenterat programmets syfte och hur de arbetat med frågeställ-

ningarna och uppgifterna från seminarierna. Det har lett till intressanta dialoger och ett erfarenhetsutbyte.

Programmet har bidragit till att pedagogerna hållit sig kvar inom samma avgränsade utvecklingsområde under en längre tidsperiod. Detta har i större utsträckning möjliggjort verklig och varaktig förändring. Programmet har också bidragit till att verksamheten blivit mer ifrågasatt *av deltagarna i programmet*, i vad som behöver utvecklas på både individ-, grupp- och organisationsnivå.

Författare: *Maria Jarvi*, förskollärare, *Eva Rosenberg*, förskollärare, *Maria Winqvist*, specialpedagog och lokal processledare

FRÅN AKTIVITET TILL FÖRÄNDRAT KUNNANDE

Svedala kommun

DEFINITION AV BEGREPP

Bedömning är ett mångfasetterat begrepp som inbegriper allt från ”att värdera eller granska något, uppskatta eller göra en avvägning till att ge omdöme, utvärdera eller betygsätta någon eller något”.²⁶

Små barns lärande: Varje enskilt barns förändrade kunnande i förhållande till läroplanen. Resultatet ska speglas i verksamhetens förmåga.²⁷

Professionellt lärande: Lärare måste aktivt arbeta med att utveckla sitt eget lärande.

Om frågan är vilka kunskaper och färdigheter eleverna behöver kan lärare fördjupa sin professionalitet och fördjupa sina färdigheter.²⁸

Resultat: Ett resultat kan vara både positivt och negativt. I förskolan handlar resultat om att barn utvecklar sitt lärande i förhållande till läroplanens mål. Lärandet måste vara större än det lärande som skulle ha skett utan förskolans närvaro.

UTVECKLING SOM HAR SKETT UNDER PROGRAMMETS GÅNG

Säkrare positions- och nulägesbestämningar: Förskollärarna har blivit skickligare på att göra en mer korrekt skattning av sin förmåga och resultatet av det egna arbetet med utgångspunkt från mål. Kartläggning av barnens kunnande som metod för att hitta ett utgångsläge för utformning av verksamheten börjar få fäste. Faktorer som allt mer lyfts som förutsättningar är lärandemiljön, gruppsammansättning, personalens förhållningssätt och kunnande. Det har bidragit till större förståelse för helheten och hur olika delar av arbetet spelar roll för barnens möjligheter att utvecklas och lära.

Ökad kvalitet i dokumentationen: Det man tidigare ansåg vara pedagogisk dokumentation ses idag som en beskrivning av verksamheten. Barnens förändrade kunnande och förskollärarens agerande fokuseras framför aktivitet i dokumentationen. Dokumentation görs i större utsträckning i ett verksamhetsutvecklande syfte. Förståelse har skapats för att det krävs olika typer av dokumentation för att kunna analysera olika typer av resultat samt att antalet mål måste reduceras och att målen behöver preciseras för att underlätta utvärderingen.

Kultur- och attitydförändringar: För några år sedan likställdes ofta barn och pedagoger genom att utforska och lära tillsammans. Barnens intressen styrde verksamheten. En tydlig attitydförändring har skett i verksamheten. Förskolans kvalitet bedöms inte längre med utgångspunkt i förmågan att skapa aktiviteter och erbjuda barn lärtillfällen. Begrepp som lärare, lärande, bedömning, under-

26 Vallberg Roth, A-C. (2010). *Att stödja och styra barns lärande – om bedömning av yngre barn*. Skolverket.

27 Svedala kommun 2016.

28 Timperley, H. (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur.

visning diskuteras och ses inte längre som tabu. Förståelse har ökat för betydelsen av att dokumentera och analysera på individnivå för att garantera att alla barn utvecklas utifrån sin egen förmåga. Förskolläraren ser alltmer betydelsen av sin roll som lärare för att målen ska uppnås och ser det som en naturlig del i arbetet att granska sin egen verksamhet och det personliga förhållningssättet. Förståelsen har också ökat för betydelsen av att bedöma barnets lärande och utveckling för att kunna utveckla verksamheten.

Nya arbetsformer och modeller: I starten av *Små barns lärande* användes självskattningsinstrumenten BRUK och Ecers. Flera olika observationsmetoder i form av film och observationsscheman prövades också med inspiration från boken *Det värderande ögat*.²⁹

I första hand beskrevs verksamheten med hjälp av dessa modeller.

De modeller som används i dag dokumenterar i större grad varje barns enskilda lärande och utveckling. I modellerna ingår att kartlägga utgångsläget för varje barn och att anpassa undervisningen utifrån detta utgångsläge. Avstämningar görs genom olika typer av dokumentationer och observationer för att analysera om undervisningen haft önskad effekt. Reflektionsprotollens frågeställningar är i dag kopplade till barnens förmågor, personalens kompetens och kärnämnen i förskolan.

Utveckling av det systematiska kvalitetsarbetet: Under arbetet med *Små barns lärande* har huvudmannens modell för systematiskt kvalitetsarbete utvecklats och alla enheter omfattas av de förändringar som har gjorts. *Små barns lärande* har tydliggjort svårigheten att fastställa ett resultat i förskolan samt behovet av att skapa fördjupad förståelse för strävansmålen kopplat till vetenskaplig grund. Programmet har tydliggjort ett behov av att utgå från en gemensam vetenskaplig grund, att skapa ett gemensamt språk/definitioner och kunskap om utveckling och lärande i förskolan.

För att tydliggöra resultatet och kopplingen mellan mål och vetenskaplig grund har förskolan påbörjat ett arbete att implementera en modell för dokumentation och utvärdering genom att visa på små barns lärande i förhållande till läroplanen. Grunden för modellen är Jan Håkanssons³⁰ kluster av läroplanens mål. Till detta kluster har Bim Riddersporre och Barbro Bruces teori om kärnämnen i förskolan

kopplats.³¹ I förskolan grundläggs de kompetenser som blir nycklar till det livslånga lärandet. För att ytterligare synliggöra resultatet i form av barns lärande i förskolan har verksamheten påbörjat ett arbete med att digitalisera uppföljnings- och utvärderingssystemet med Unikum. Via systemet ska också förskolechefen lättare kunna analysera resultatet på förskolenivå för att kunna beskriva det i kommunens SKA³²-mallar. Det gör i sin tur att huvudmannen kan erhålla en bättre samlad bild av förskolans resultat.

SPRIDNING I KOMMUNEN

Spridning i kommunen via partnerförskolor: För att inkludera samtliga förskolor i arbetet har de förskolor som inte utgjort pilotförskolor³³ organiserats i partnerförskolegrupper som följer pilotförskolornas arbete. Det har betytt att förskolecheferna har tagit del i pilotförskolornas arbete via centrala satsningar och att de samtidigt på enhetsnivå har utvecklat kollegialt utbyte i syfte att utvecklas och lära av varandra.

Spridning i kommunen via kompetensutveckling: All personal har deltagit i kompetensutveckling vid olika tillfällen. Exempelvis via föreläsningar eller arbetsplatsträffar där olika teman inom Små barns lärande har diskuterats och bearbetats.

Författare: *Laila Petersen*, förskolechef och lokal processledare, *Annika Johansson*, verksamhetscontroller, *Lena Larsson*, förskolechef, *Kerstin Nielsen*, förskolechef

29 Björndal, C. (2005). *Det värderande ögat – observation, utvärdering och utveckling i undervisning och handledning*. Stockholm: Liber.

30 Docent vid Linnéuniversitetet.

31 Bruce, B. & Riddersporre, B. (2012). *Kärnämnen i förskolan. Nycklar till livslångt lärande*. Stockholm: Natur & Kultur.

32 Systematiskt kvalitetsarbete.

33 De förskolor som deltagit i Små barns lärande på nationell nivå.

5. FORSKNING OM FÖRSKOLE- CHEFERS LEDARSKAP INOM SMÅ BARNNS LÄRANDE

Jan Håkansson

Inom ramen för Små barns lärande har forskning bedrivits kring förskolechefers ledarskap relaterat till förskolans systematiska kvalitetsarbete. I likhet med programmets syfte och aktiviteter i övrigt har forskningen kring förskolechefernas ledarskap haft som utgångspunkt de krav som ställs i förskolans läroplan på dokumentation av barns utveckling och lärande i kombination med uppföljning, utvärdering och utveckling av verksamhetens kvalitet. Den första studien med titeln "Organising and leading systematic quality work in the preschool – preschool managers' perspectives" har publicerats i den internationella forskningstidskriften *School Leadership and Management* (Håkansson, 2016). Syftet med studien var att bidra till förståelsen av förskolechefers ledning av ett systematiskt kvalitetsarbete i svenska förskolor med avseende på tre innehållsliga områden: i) styrning, ledning och organisering, ii) innehåll och metoder, samt iii) utvecklingsarbete och kollegialt lärande. Med hjälp av svaren på öppna frågor i ett frågeformulär samt kvalitetsdokument från förskolorna analyserades 18 förskolechefers perspektiv på ledningen av det systematiska kvalitetsarbetet i relation till tidigare forskning. I förhållande till de tre ovan nämnda innehållsdomänerna av studiens resultat framgår bland annat följande:

I SPÄNNINGSFÄLTET MELLAN DET LINJÄRA OCH DET INTERAKTIVA

Samtliga förskolor i urvalet befinner sig i en position av såväl yttre krav och styrning som interna villkor och behov när det gäller utvecklingsarbetet kring det systematiska kvalitetsarbetet. Den bild som framträder är att förskolorna relativt väl hanterar såväl den statliga styrningen genom läroplansförändringar som de kommunala strategier som reglerar det systematiska kvalitetsarbetet på förskolenivån. Samtidigt går det inte att klarlägga genom den genom-

förda undersökningen huruvida den övergripande styrningen verkligen svarar mot de *olika* behov som kan finnas på förskolorna. Enstaka uttalanden från förskolechefer indikerar att beslut om införande eller förändring av enhetliga verktyg för kvalitetsarbetet i vissa fall sker utan nämnvärd dialog eller hänsyn till de lokala behoven och förutsättningarna, som till exempel att tidigare kvalitetssystem egentligen inte hunnit implementeras innan nya riktlinjer och metoder introduceras.

I de undersökta förskolorna förefaller balansen mellan externa och interna krav och behov utifrån förskolechefernas perspektiv kunna upprätthållas på ett övergripande plan. Samtidigt kan det finnas såväl uttalade som outtalade spänningar genom att förskolecheferna befinner sig i en "mellanposition", där förväntningar från såväl den politiska nivån och högre chefer som från personalen på den egna förskolan gör att förskolechefen behöver hantera "dubbla lojaliteter". En tolkning är att försöken att styra linjärt utmanas av behoven att arbeta interaktivt med det systematiska kvalitetsarbetet, en fråga som för övrigt har varit återkommande i forskningen kring skolutveckling och kvalitetsarbete.

KUNSKAPSKLYFTAN OCH OSÄKERHETEN

Förskolechefernas organisering och ledning av det systematiska kvalitetsarbete som bedrivs internt på förskolan präglas av försöken att skapa interaktion och kommunikation med i första hand olika utvecklings- eller kvalitetsgrupper som i sin tur förväntas kommunicera och interagera med resten av personalen. Förskolechefernas strategi förefaller vara att leda genom andra, med tanken att särskilt utvalda personer med närmre kontakt med vardagsarbetet ska kunna skapa förståelse för kvalitets- och utvecklingsarbetet i hela personalgruppen. Att detta inte är enkelt framgår av förskolechefernas utsagor om att vissa i personalen har svårt att se meningen med

kvalitetsarbetet och dessutom saknar tillräckliga kunskaper för att bedriva ett sådant arbete. Det som förskolecheferna uttrycker kan också tolkas som att det i förskolan finns en osäkerhet kring att bedriva den här typen av arbete. Osäkerheten visar sig i form av en ovilja att ägna delar av sin begränsade tid åt något som man uppfattar inte hör hemma i förskolan, åtminstone inte i den här formen.

Läroplansförändringen med de utvidgade kraven på systematiskt kvalitetsarbete i förskolan kan ha bidragit till de upplevelser av osäkerhet som vidarebefordras av vissa förskolechefer.

DOKUMENTATIONENS INNEHÅLL – MÅNGFALD OCH SJÄLVSTÄNDIGHET

Av undersökningen framgår att det råder stor mångfald och variation i vad som dokumenteras, men också hur dokumentationen genomförs. Läroplanens olika målområden förefaller vara den viktigaste utgångspunkten för dokumentation av barns förmågor och förändrade kunnande, samtidigt som en del av förskolorna hänvisar till självvärderingsmaterial som används för skattningar av processkvaliteter i verksamheten. I materialet finns få exempel på den kritiska diskussion kring uppföljning och analys av förskolebarns kunskapsutveckling, som redovisats i den svenska didaktiskt inriktade forskningen under senare år. En förklaring till det kan naturligtvis vara att arbetet med att hitta ”lösningar” på den frågan står i fokus för samarbetsprogrammet mellan kommunerna och att förskolecheferna som ledare för det arbetet gärna pekar på de framsteg som gjorts.

Förskolecheferna förefaller dock att fokusera på bristen på kontinuerlig dokumentation för att avläsa förändring och eventuella kompetensbehov hos personalen, och inte på att uppföljningen och analysen av barns förmågor och förändrade kunnande i sig skulle vara problematisk. Mångfalden i sätten att dokumentera barns utveckling och lärande motsvaras inte på samma sätt i procedurerna kring skattningar av verksamhetens kvalitet. Relativt få nämner hur föräldrar eller barn kommer till tals ifråga om kvalitetsbedömningar av den pedagogiska verksamheten. Även om förskolecheferna pekar på att dokumentation av barns lärande är tänkt att användas för personalens reflektion kring verksamhetens kvalitet, är den tydligaste inriktningen att återföra dokumentationen till barnens nivå för att stödja deras lärande och medvetenhet om vad förskolans arbete går ut på. Ytterligare en iakttagelse är att reflektioner kring verksamhetskvalitet tycks fokusera fysiska lärmiljöer snarare än undervisningen och lärarens insatser.

ATT LEDA UTVECKLINGSARBETE OCH KOLLEGIALT LÄRANDE – ATT VARA FÖREGÅNGARE MEN ÄNDÅ HANTERA EN STÄNDIGT NÄRVARANDE KUNSKAPSKLYFTA

Förskolecheferna ger en positiv bild av utvecklingsarbetets utfall på förskolorna hittills, både när det gäller de insatser som genomförts och den betydelse deras eget ledarskap har haft för arbetet. Att vara utvald att delta i programmet innebär, enligt vissa förskolechefer, ett ansvar att fungera som förebild i förhållande till andra förskolor i kommunen, även om de samtidigt framhåller kunskapsskillnader i personalgruppen som en hämmande faktor. Den kritiska frågan för förskolecheferna är då i vilken grad de utvecklingsinsatser man genomför faktiskt bidrar till att utjämna sådana skillnader, eller om det tvärtom kan vara så att utvecklingsarbetet gör skillnaderna större. Det som talar emot det senare är att flertalet förskolechefer ändå kan lyfta fram exempel på kollegialt lärande och förändringar i förskolans pedagogiska processer som visar på en större öppenhet och vilja att lära och dela med sig av sitt lärande.

Ledarskapet i det egentliga utvecklingsarbete som förskolecheferna säger sig utöva, har flera beröringspunkter med det som i tidigare forskning beskrivits som ”ledarskap för lärande” eller ”undervisningsledarskap”. De ger uttryck för en variation av handlingar med syftet att stärka såväl personalens lärande med inriktning mot att stödja barns lärande som den vetenskapliga förankringen av förskolans systematiska kvalitetsarbete.

FORSKNING OM FÖRSKOLECHEFERS LEDARSKAP INOM SMÅ BARNES LÄRANDE II

Arbetet med analysen av underlaget från den andra studien pågår. Resultatet av studien kommer att presenteras vid en europeisk forskningskonferens i augusti under titeln ”Leadership for learning in the preschool – preschool managers’ perspective on systematic quality work”. Det övergripande syftet är att utifrån resultaten från den första studien bidra till fördjupad förståelse av förskolechefers ledning av ett systematiskt kvalitetsarbete i svenska förskolor. Tre frågor har väglett undersökningen:

- Vilka strategier och konkreta ledarhandlingar använder förskolechefen i det systematiska kvalitetsarbetet?
- Hur hanterar förskolechefen osäkerhet och kunskapsklyftor kring förskolans systematiska kvalitetsarbete i personalgruppen?
- På vilket sätt påverkas förskolechefens ledarskap av huvudmannens övergripande styrning för det systematiska kvalitetsarbetet?

De teoretiska och forskningsmässiga utgångspunkterna för undersökningen av förskolechefernas ledarskap tas i såväl läroplansteoretiska perspektiv som empirisk forskning kring ledarskap och skolutveckling i skola och förskola. Av särskilt intresse i den andra studien är begreppet ”ledarskap för lärande” som utvecklats i studier av ledarskap i brittiska förskolor. I den här studien undersöks vissa aspekter av ett sådant begrepp, som till exempel effektiv kommunikation i termer av öppenhet kring förväntningar, stöd till uppföljning och bedömning av praktiken genom kollegial dialog samt uppbyggnad av kollegialt lärande och en samarbetskultur.

Den övergripande forskningsansatsen i studien är kvalitativ där den främsta källan är intervjudata men också dokument som beskriver förskolornas verktyg i det systematiska kvalitetsarbetet. Elva förskolechefer har intervjuats på sina respektive förskolor runt om i landet. Samtliga förskolechefer har ansvar för två eller flera förskolor och de har också erfarenhet och utbildning för sina uppgifter.

Intervjumaterialet som består av mer än 50 sidor text har analyserats i flera steg, såväl med utgångspunkt i teoribildning och tidigare forskning som förskolechefernas egna perspektiv.

Av de analyser som hittills genomförts av materialet framgår att förskolecheferna använder minst tre olika typer av långsiktiga strategier i det systematiska kvalitetsarbetet: Långsiktighet genom a) *organisatoriska lösningar* (till exempel personer som har ansvar för att följa upp, utvärdera och förbättra i sina respektive arbetslag), b) *inhållslig uthållighet* (teman som återkommer över tid och inte får glömmas bort, t.ex. högläsning för barnen), c) *systematisk användning av vissa verktyg i kvalitetsarbetet* (jfr

replikering inom forskningen). Resultaten visar också, så här långt, att förskolechefernas förväntningar på personalen utgår från flera perspektiv. Dels har förskolecheferna innehållsliga förväntningar på personalens kunskapssyn, barnsyn och värderingar, men också på personalens målinriktning och engagemang. Dels framträder dessa förväntningar från förskolecheferna genom ledarhandlingar av olika karaktär beroende på sammanhanget. Det handlar till exempel om:

- *Relationella ledarhandlingar*
– kommunikation med enskilda, grupper och hela personalen.
- *Formella/organisatoriska ledarhandlingar*
– skriftlig vision, att verka genom ”nyckelpersoner”.
- *Förväntningar genom feedback*
– skriftlig, muntlig.

De fortsatta analyserna av förskolechefernas ledarskap i det systematiska kvalitetsarbetet kommer bland annat att uppmärksamma hur de långsiktiga strategierna och förväntningarna kan relateras till kunskapsskillnaderna i personalgrupperna, dvs. om vissa ledarhandlingar kan knytas till kunskapsnivåer bland personalen. De preliminära resultaten visar också att förskolecheferna hanterar den övergripande styrningen från kommunerna på ett självständigt sätt, samtidigt som de är beroende av en balans mellan ”top-down” och ”bottom-up” strategier från den övergripande nivån. Detta för att skapa en meningsfull diskussion kring det systematiska kvalitetsarbetet på de egna förskolorna.

6. TUR OCH RETUR – EN AKADEMISK RESA FRÅN PRAKTIK TILL TEORI

Licentiandernas berättelse

Våren 2013 inledde tio kommuner och två stadsdelar i Stockholm tillsammans med Ifous ett FoU-program vars övergripande syfte formulerats som en strävan efter att utveckla modeller för dokumentation och utvärdering, vilka kan visa på förskolebarns förändrade kunnande i förhållande till läroplanens målområden. Detta i sin tur ska förväntas ge en bild av förskolans kvalitet och dess utvecklingsbehov i förhållande till barns lärande.

Inom ramen för samma FoU-program påbörjades i januari 2014 en forskarutbildning med övergripande syfte att genom ett praktiktäna arbete följa och studera utvecklingen av förskolans systematiska kvalitetsarbete och barns villkor för lärande. Detta innebär en avgränsad forskning riktad mot ett kvalitets- och utvecklingsarbete där små barns lärande förväntades stå i fokus. Den återopade utbildningen genomförs under ledning av seniora forskare vid Linnéuniversitetet och förväntas leda fram till en licentiatexamen för de fem antagna.

Det var utifrån dessa premisser som vi sökte till forskarutbildningen och det var också detta vi hade att relatera till när vi i januari 2014 begav oss till Kalmar och Linnéuniversitetet för att påbörja ovannämnda utbildning. Ett av kraven för att bli antagen var en anställning med inriktning mot förskoleverksamhet i någon av de deltagande kommunerna. Således kom merparten av oss direkt från det som brukar betecknas som ”praktiken”. Då ett praktiktäna förhållningsätt enligt syftesformuleringen efterfrågats borde detta faktum ur flera perspektiv kunna betraktas som positivt. De frågeställningar som vi bar med oss in i utbildningen och som sedermera formades till forskningsfrågor torde utifrån vår bakgrund och erfarenhet kunna antas ha relevans för dagens förskolepraktik.

Likväl som det finns möjligheter med att komma direkt från den praktik som ska beforskas förekommer det även vissa svårigheter. Att bedriva forskning vid ett universitet skiljer sig i mångt och mycket från den dagliga verksamhet som bedrivs på en förskola, vilket stundtals har varit problematiskt att förhålla sig till. En omställning i sig är att efter år av arbete

i förskoleverksamheten, vilket genererat en viss yrkeserfarenhet, återigen befinna sig på novissta-diet trots att arbetet på sätt och vis fortfarande kan sägas relatera till förskoleverksamhet. Vi arbetar under studietiden deltid i våra respektive kommuner och kan därmed fortfarande beskrivas ha ena benet i praktiken och det andra inom akademien. Följaktligen befinner vi oss mitt i det förväntade samarbetet mellan dessa två, sinsemellan ganska olika, världar. Vid tillfällen då oklarheter utifrån skilda förutsättningar och krav har uppstått mellan FoU-program och forskning har vi kunnat relatera till dessa ibland något olika aspekter. Ökad förståelse för skilda perspektiv har varit en viktig kunskap i forskarutbildningen och mestadels har det varit berikande att befinna sig i ett FoU-program där akademi och praktik provar samarbetet enligt delvis nya spelregler.

Fortsättningsvis kommer fokus i följande text att riktas emot den process som har varit och är en del av vår vardag samt på hur en praktiktäna forskarutbildning kan ta sig uttryck.

Forskarutbildning mot licentiat innebär en halv doktorsutbildning, d.v.s. 120 hp varav 45 hp kurser och 75 hp skrivande. Vår utbildning startade med en introduktionskurs för forskningsstudier. Direkt därefter fortsatte vi med en etikkurs, vilken följdes av teori- och metodkurser. Med dessa kurser var de obligatoriska kurserna genomförda och var och en av oss studerande har därefter valt och genomfört kurser som varit relevanta för det avhandlingsarbete vi genomfört. De valfria kurserna har då handlat om till exempel en fördjupad kurs som berör det område studien handlar om eller behandlar den teori eller den metod som används.

Parallellt med kurserna har hela tiden våra avhandlingsarbeten pågått. Samtidigt med introduktionskursen valdes syfte och frågeställningar för våra studier. Syfte och frågeställningar för de fem studierna var redan valda vid ansökan till forskarstudierna inom ramen för dokumentations- och kvalitetsarbetet, men dessa behövde förfinas och preciseras, vilket är ett ständigt arbete genom hela

forskningsprocessen. En lärdom längs vägen rör just detta arbete med att mejsla fram syfte och frågor. I inledningsskedet var det nog ingen av oss som förstod arbetet med detta och hur det kommer att förändras under processens gång. Ju mer man vet om sin studie, desto skarpare kan man formulera sitt syfte och sina frågor. Det handlar inte om att manipulera dessa utifrån vad man kommer fram till, utan snarare upplever vi det som att det är en fördjupad insikt i vad det är man gör som kräver att man filar på syfte och frågeställningar. Arbetet med avhandlingen leder oss djupare in i vårt valda område och ger oss kunskaper som påverkar hur vi formulerar oss. Vi påbörjade också vårt skrivande. För att kunna genomföra studierna började vi med att ta reda på vilken kunskap som finns inom berört forskningsområden. Med syfte och forskningsfrågor som utgångspunkt och den tidigare forskningen som bakgrund valdes teoretiska ramverk och metoder. Därefter har studierna genomförts och analysarbetet har påbörjats. I skrivandets stund befinner sig studierna någonstans mellan analys och resultat. Avhandlingsarbetet är emellertid ett arbete som hela tiden rör sig fram och tillbaka mellan de olika delarna i studien, ett faktum som vi kanske inte var fullt medvetna om i processens inledande fas och som kan kännas en aning besvärande i arbetet med avhandlingen. Detta då man aldrig kan känna sig färdig med någon del. Om man ändrar i en del, påverkar det de andra delarna, som i sin tur måste gås igenom och följaktligen ändras.

Själva avhandlingsarbetet är ett mer självständigt arbete, i vilket man ändå har behov av reflektion och dialog med andra.Handledning med huvudhandledare och biträdande handledare är en del i detta arbete. Planeringsseminarium, mellanseminarium och slutseminarium där texten diskuteras med en senior forskare som diskutant är andra delar. I dagsläget har vi genomfört planeringsseminarium och mellanseminarium. Dock är kollegiala samtal i en grupp inom ett relativt nära område av värde precis som det är i mycket annat arbete. Att diskutera, reflektera och sätta ord på den egna studien är ett bra sätt att tydliggöra och bekräfta för sig själv. Det är också berikande att höra andra beskriva sitt arbete för att diskutera och reflektera över det. Genom att vi skriver inom ett område har vi kunnat föra sådana samtal. Något som har försvårat detta arbete har varit det avstånd vi har mellan oss då vi inte finns på plats på universitetet. I dagens samhälle kan man tycka att detta inte är något problem, men de naturliga mötena och att befinna sig i en akademisk miljö är något som främjar lärandet på ett sätt som vi inte haft tillgång till. Detta har gjort att det tagit tid för oss att komma in i och förstå den miljö som vi nu är en del av. Samtidigt har vi framfört detta till våra handledare och således fått möjlighet att vara delaktiga i internat, konferenser och seminarier. För-

delen med det upplägg som vi har är ju att vi är en grupp som beforskar samma ämnesområde och att vi också har en liknande bakgrund.

Samtliga fem avhandlingar fokuserar forskningsfrågorna mot dokumentation och bedömning i förskolan utifrån olika perspektiv. Sammantaget bör resultatet bidra till en mer samlad bild av ett komplext och aktuellt fenomen inom förskolans verksamhet.

Maritas studie riktar intresset mot diskursiva mönster och vad som framstår som eftersträvsvärt i utvärdering av förskolans verksamhet som en del i förskolans dokumenterade systematiska kvalitetsarbete.

Malins studie syftar till att bidra med kunskap om hur förskollärare talar om förskolans dokumentations- och bedömningspraktik. I studien har sammanlagt tio förskollärare från två deltagande kommuner/stadsdelar mötts tre gånger i två fokusgrupper. Genom en diskursanalys visar studien exempelvis på hur lärarna i sitt tal legitimerar varför/varför inte och hur man skall och inte skall dokumentera och bedöma. Legitimeringen kan exempelvis ske genom hänvisning till en auktoritet så som läroplanen eller exempelvis ett värde så som barns rättigheter. Studiens teoretiska inramning kan bidra med analysverktyg att granska den egna verksamheten och resultatet från studien kan bidra med en ingång för att genomföra denna granskning.

Fridas studie syftar till att bidra med kunskap om pedagogisk dokumentation i förskolan i relation till barns delaktighet. Studiens empiri har konstruerats utifrån videoobservationer och efterföljande intervjuer med lärare från två deltagande kommuner/stadsdelar. Intresset riktas mot dokumentationsproduktion i arbetet med pedagogisk dokumentation samt de intentioner som uppges ligga till grund för valt dokumentationsfokus.

Rebeckas studie syftar till att bidra med kunskap om värden i förskolans dokumentations- och bedömningspraktik. I studien riktas intresset mot vilka värdefulla handlingar som kommer till uttryck i dokumentationer som produceras och görs publika i förskolan och vilket handlingsutrymme detta ger barnen.

Katarina studerar förskolans dokumentationspraktik med fokus på de situationer som blir föremål för någon form av dokumentation och hur dessa, utifrån den interaktion som blir synlig, definieras. Empirin är konstruerad, genom videoobservationer och fältanteckningar, på två förskolor.

Författare: *Frida Lindroth*, Huddinge, *Rebecka Lindberg*, Svedala, *Marita Davidsson*, Jönköping, *Malin Virtanen*, Eskilstuna, *Katarina Nilfyr*, Svalöv

Linnéuniversitetet kommer att publicera en särskild rapport som sammanfattar forskningsstudierna när licentiatavhandlingarna är klara, vilket de förväntas vara i början av 2018.

7. SMÅ BARNNS LÄRANDE – EFFEKTER I VERKSAMHETEN

Inger Fält

Sedan tre år tillbaka har programmet Små Barns Lärande pågått med syftet att utveckla modeller för dokumentation och uppföljning av barns förändrade kunnande i enlighet med läroplanens skrivningar (Lpfö 98/16, 2:6). Avsikten är att med stöd av denna dokumentation kunna utveckla och förbättra verksamheten och därmed förskolans möjligheter att ge barnen förutsättningar för utveckling och lärande.

Föreliggande kapitel beskriver planering, genomförande och resultat av Linnéuniversitetets utvärdering av upplevda effekter i deltagande kommuner/stadsdelars verksamheter.

Utvärderingen avser att ge svar på följande frågeställningar:

- 1) På vilket sätt har FoU-programmet kunnat stödja utveckling och utprovning av modeller för dokumentation och utvärdering som står i samklang med riktlinjerna i förskolans läroplan?
- 2) Hur har programmet påverkat det systematiska kvalitetsarbetet på förskole- och huvudmannanivå?
- 3) Vilka kompetenser har förskollärare, förskolechefer och skolhuvudmän utifrån syftet utvecklat under processens gång?
- 4) Vilka spår kan finnas i verksamhetens övriga delar som inte aktivt deltagit i programmets seminarier och övriga aktiviteter?
- 5) Vilken betydelse för programmets eventuella framgång har följande faktorer haft?:
 - Utvecklingsseminarierna inklusive expertmedverkan från forskare
 - De regionala träffarna
 - Processledarnas arbete i den egna kommunen/stadsdelen (spridning)
 - Forskningsanknytningen genom licentiatforskaraskolan

Det övergripande syftet med utvecklingsarbetet har varit att utveckla och pröva modeller för dokumentation och utvärdering av förskolans verksamhet, där barns lärande och förändrade kunnande utifrån läroplansmålen står i fokus. Tanken är att dokumentationen ska kunna användas i förskolans analys i

relation till förutsättningar och genomförande och bidra till bedömningar av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov.

Några vägledande principer för samarbetet, utvecklingsarbetet och forskningen har presenterats utifrån tidigare forskning och Linnéuniversitetets erfarenheter av liknande samverkan med kommuner, nämligen: ömsesidighet, långsiktighet, systematik och hållbarhet, vilket bland annat innebär fokus på växelverkan mellan forskning och beprövad erfarenhet, en inriktning mot uthålligt förbättringsarbete, användning av generell och lokal kunskap samt att samarbetet är strukturerat utifrån forskningsbaserade referensramar.

Linnéuniversitetets ambition är att innehållet i denna utvärdering av programmets upplevda effekter leder fram till ett sakligt underlag och slutsatser som kan användas såväl på kommun/stadsdelsnivå som på enhetsnivå för fortsatta diskussioner och eventuella beslut om fortsatt utvecklingsarbete. Väl medvetna om att förväntningarna på vad rapporten kan bidra till kan se mycket olika ut från olika intressenter, som till exempel personal, förskolechefer och förvaltningsnivå, har vår inriktning varit att fokusera på att lyfta fram kvalitativa kunskaper inom området som inte så enkelt framträder vid första anblicken. Detta innebär att datainsamlingen har koncentrerats till dokumentation av samtal i mindre grupper – en variant av så kallade fokusgrupper – (jfr Wibeck, 2010) och viss befintlig dokumentation från de positionsbestämningar som deltagande kommuner/stadsdelar tagit fram under programmets gång. Positionsbestämningarna utgjordes av en redogörelse för var förskolan befann sig i förhållande till ett antal frågor kring dokumentation och dess användning för att klargöra ett utgångsläge.

URVAL, GENOMFÖRANDE OCH METOD

Varje kommun/stadsdel valde ut 5–8 representanter för verksamheten som deltagit i programmet. Önskvärt var att gruppen skulle innehålla förskollärare, förskolechef, processledare och den chef som

representerade kommunen/stadsdelen i styrgruppen. Grupperna var heterogena med tanke på yrkesgrupp, men homogena i den meningen att de arbetar mot samma läroplansmål. I alla grupper utom en uppfylldes önskemålet om representanter för de olika nivåerna, men undantag fanns och då var det den chef som var organisationens representant i styrgruppen som saknades, vilket påverkade möjligheten att få del av förvaltningens syn på frågeställningarna.

Fokusgruppernas diskussioner utgick från en strukturerad intervjuguide med utgångspunkt i de frågeställningar som presenterades ovan (se bilaga). Även om fokusgruppernas samtal var relativt strukturerade för att täcka in de önskvärda frågeställningarna, var tanken att inte skapa en hindrande struktur för samtalet, utan låta samtalet löpa utan alltför stark påverkan från intervjuaren/moderatoren. Intrycket är att den använda fokusgruppsmetoden har gett deltagarna goda möjligheter att lyfta egna synpunkter. Intrycket är också att samtliga deltagare på ett mycket välvilligt och tillmötesgående sätt har ställt sig till förfogande och diskussionerna har uppfattats som öppna, ärliga och med en vilja till att dela med sig av upplevelser och lärdomar.

De tolv fokusgruppsintervjuerna, som vardera omfattade cirka en timma, dokumenterades med diktafon och har sedan lyssnats igenom och transkriberats. Analysen har genomförts i flera steg, i form av upprepad läsning, identifiering av mönster i relation till frågeställningar i varje intervju, samt jämförelser av de mönster som har identifierats i de olika intervjuerna. Parallellt har skett en genomgång och analys av den dokumentation som funnits tillgänglig, främst positionsbestämningarna.

RESULTAT OCH ANALYS

Sammantaget har de tolv gruppintervjuerna visat på likartade resultat i de deltagande organisationerna, men också sådant som skiljer mellan dem. I redovisningen av resultatet ligger fokus på de resultat som är samstämmiga mellan kommunerna/stadsdelarna. De skiljaktiga delarna har i vissa fall tolkats av deltagarna själva som orsakade av olika förutsättningar och lyfts då fram i texten.

Materialet har genom analysens mönster delats in i ett antal teman som är återkommande i fokusgruppernas diskussioner. Dessa teman har fått bilda underrubriker för resultat och analys.

LÄROPLANENS BETYDELSE FÖR FÖRSKOLANS UPPDRAG

Gemensamt för alla fokusgrupper är att läroplanen (Lpfö 98/16) är något man numera oftare återkommer till i vardagen. En kommentar som är represen-

tativ för hur man uttrycker sig är att man numera har, "... fokus på läroplanen och vad som verkligen står där". Deltagandet i FoU-programmet Små barns lärande har lett till en djupare förståelse för innebörden i förskolans läroplan och dess betydelse för innehållet i verksamheten. Likaså framhålls vikten av dokumentation och analys för att enligt kapitel 2:6 följa utvecklingen mot strävansmålen och kunna förbättra verksamheten genom relevanta utvecklingsåtgärder. Det framgår att läroplanen fått en mer framträdande plats i det löpande arbetet där det i en del kommuner tidigare var de kommunala målen som det uttrycktes "... stod i vägen för läroplanen". Övergången till att tydligare förankra sina handlingar i förskolans läroplan har också ett samband med förståelsen för hur kritisk granskning kan förebygga ett allmänt tyckande. "Vi går tillbaka till läroplanen hela tiden, vi kan inte ta något i luften som vi tycker, tänker och tror utan hur förankrar vi oss i den?" I diskussionerna kring läroplanens förankring visas i några grupper på vikten av att huvudmannanivån i sina uppföljningar lyfter och ställer frågor om hur verksamheten arbetar mot de nationella målen. Vad som efterfrågas har betydelse för vad som fokuseras i verksamheten.

PROVOKATION, FÖRVIRRING, UTMANING OCH BEKRÄFTELSE

Genomgående i deltagarnas upplevelser av de tre år som programmet pågått, kan utläsas känslomässiga upplevelser som påverkat och gjort avtryck, ofta genom klara minnesbilder av vad som utlöste känslorna. Beskrivningarna ger tydliga bilder av hur skeenden under programmets gång väckt känslor som provocerat, exempelvis föreläsningen om ett etiskt förhållningssätt till dokumentation som startade många diskussioner både på seminariet och i förskolorna. "Mest provocativt för de som tyckte att de hade en bra linje", som någon uttryckte det. Förvirring har också uttryckts hos många av deltagarna. "Vi har åkt hem ibland och undrat vad var det där? Vad får vi ut av det här? Sen kan det landa ett halvår senare." Förväntningar på innehållet i programmet, till exempel att få svar på sina frågor och en förhoppning om att färdiga modeller för dokumentation skulle presenteras har grusats. Istället har de mötts av föreläsningar som de inte omedelbart kunnat placera in i den egna praktiken. Med tiden har förståelsen och medvetenheten ökat och därmed behovet av utmaning för att förbättra den egna verksamheten. "Sheridans bild av kvalitet, det tror jag var första gången jag förstod vad kvalitet var i praktiken och hur vi skulle koppla det till det systematiska kvalitetsarbetet, för ingen vill vara i den delen som representerar låg kvalitet." I gruppintervjuerna framkom också att med insikten om den egna förmågan till förändring och utveckling

fick arbetet fart och seminarierna upplevdes av alla som betydelsefulla. En av deltagarna uttrycker det som att vi fick "... bekräftelse i gruppen, skönt att vi varit samma personer så man kommit varandra närmare och vågat ställa frågor. Det viktiga är att vi inte tyckt lika och kan acceptera det".

Många av deltagarna ger exempel på hur de upplevt en osäkerhet och förvirring när föreläsningar inte överensstämde med den egna uppfattningen, men att det så småningom uppstått en ny och förändrad bild. Enligt Öquist (2008) förutsätter förändring på längre sikt att vi tar ett steg eller får en puff ur den rådande ordningen för att en rörelse framåt ska bli möjlig.

AVGRÄNSNING OCH ANALYS – TVÅ AVGÖRANDE FAKTORER

Det finns en stor enighet i grupperna om vilka faktorer som betytt mest för förståelsen av hur det systematiska kvalitetsarbetet kan resultera i en högre kvalitet i verksamheten. Fokus på ett avgränsat område som ska utvärderas framstår så här i efterhand som nödvändigt, men det finns en samstämmighet om att man tidigare försökt omfatta så mycket som möjligt och därmed endast skrapat på ytan. Deltagare på både verksamhetsnivå och huvudmannanivå poängterar vikten av att verkligen våga avgränsa för att i förlängningen kunna identifiera utvecklingsområden. "Jag tänker på vikten av att avgränsa utvärderingsfokus för att kunna formulera konkreta utvecklingsområden." Ett citat som visar på delarnas betydelse för helheten i utvärderingsarbetet (jfr Håkansson, 2013).

Analysbegreppet lyfts i två betydelser, förståelse för själva analysprocessen och för syftet med analysen. Samstämmigt framhålls att analysens betydelse har blivit betydligt klarare, men också att den är beroende av avgränsning och kvaliteten på det insamlade materialet. Det finns också uttalanden om syftet med analysen. "Analysen gör vi för att barnen ska möta en bättre verksamhet" är ett exempel på hur förståelsen för syftet med utvärdering av verksamheten blivit tydligt för deltagarna. Analysen ska syfta till att hitta utvecklingsbehov och möjliga insatser för förbättring av verksamheten (jfr Håkansson, 2013).

INGA FÄRDIGA LÖSNINGAR

Syftet med programmet, att utveckla och pröva modeller för dokumentation av barns förändrade kunskande, som en del av verksamhetens systematiska kvalitetsarbete, har hos många av deltagarna väckt en föreställning om att färdiga modeller skulle presenteras. "Vi har inte fått modeller från programmet som vi trodde ..." är en vanlig replik. Att den förväntningen inte uppfylldes möttes med olika reaktioner.

För en del blev det en startpunkt för ett eget utvecklingsarbete. "Vi kom på att det kanske är så att vi inte kommer att få något färdigt utan vi får utveckla modellerna själva. Det var ett ljus för alla, så är det ju." Insikten om att det måste byggas på den egna verksamhetens förutsättningar och de utvärderingsformer man redan hade fick fäste och blev betydelsefulla. Några kände en besvikelse över att inte få ett mera konkret stöd i arbetet med modeller för dokumentation och hade svårare för att komma igång med det egna utvecklingsarbetet. När uppgifter mellan seminarierna med tiden blev mer och mer fokuserade på den del av det systematiska kvalitetsarbetet som innebar ett behov av en modell för dokumentation utvecklades dessa på samtliga deltagande förskolor. Genom denna process framgick det för deltagarna att programmet inte fokuserade på rätt och fel i arbetet med modeller för att få fram underlag, utan på att få igång diskussioner och reflektioner kring hur de kan konstrueras. "Det har fått mer fokus på att göra rätt saker och inte göra saker på rätt sätt" är ett uttalande som är representativt för hur man såg på detta.

SKYNDA LÅNGSAMT – PROCESSER UNDER LÅNG TID

En ståndpunkt som är gemensam för fokusgrupperna är att den långa processen under fyra års tid har varit en viktig faktor för att utveckling verkligen skulle komma igång och för att förståelsen för syftet med programmet skulle utvecklas hos deltagarna. "Därför är det bra att det har varit under så många år och att det har fått vara en lång process och att man inte känner att nu ska vi leverera. För det kunde man känna i början från andra, vad är det vi ska leverera? Härligt att få ha den här processen under så lång tid." Skolförbättring innebär att alla inblandade parter behöver ingå i en process där man tillsammans lär om det nya, skapar nya förståelser för vad det betyder i handling och hur det påverkar redan invanda rutiner (jfr Blossing, 2016). Det handlar alltså om en långsiktig process med interventioner som ger underlag för samtal och reflektion med syfte att utveckla samspelet kring utvecklingsarbetet. Deltagarna visar på hur de återkommande seminarierna där inläsning i förväg och föreläsningar gett ny input till diskussionerna, men hela tiden haft ett tydligt fokus som mer och mer avgränsats till dokumentationen och dess syfte. "Det har varit samma frågeställning hela tiden men med skarpare och skarpare formulering." Diskussionerna i lärgrupperna, i kommungrupperna och vid de regionala seminarierna har både hållit liv i arbetets framåtskridande och genom olika grupperingar gett nya perspektiv på arbetets utformning. För att detta ska kunna komma till stånd var man överens om att ett långt tidsperspektiv är en förutsättning.

KOLLEGIALT LÄRANDE I FLERA LED

Föregående tema leder in på det kollegiala lärandet och dess förutsättningar. Den modell för programmet som innebär ett avgränsat fokus, extern input, fasta lärgrupper med processledare och fortsatta diskussioner på hemmaplan i kommungrupper och i den egna verksamheten har enligt deltagarna gett effekter som kan visa på att programmet i någon mån inspirerat till ett kollegialt lärande. "Lärandet blir ju fördjupat när man både fått input före föreläsningarna på seminarierna, diskuterar i lärgrupper, diskuterar i kommungruppen." Genom konkreta uttalanden finns exempel på förändring av attityder till nya sätt att tänka och handla. "Det som faller inom ramen för vad jag egentligen tycker och tänker, det tar jag till mig, men det som är spännande är när jag kommer dithän att det där som jag inte tilltalas av, hur kan jag ta till mig det?" och "Förhållningssättet mot kollegor har ändrat sig, man har lite andra undringar kring arbetsätt." De grupper som uttrycker dessa förändringar visar på att det skett över tid, allt eftersom man fått bättre förståelse för innehållet i föreläsningarna, lärt känna övriga i lärgruppen och i kommungruppen. Det kan konstateras att i just dessa grupper finns en tydlig organisation i den egna kommunen/stadsdelen där huvudmannens representanter under hela programtiden fokuserat på att vidmakthålla och utveckla diskussion och reflektion under mellanperioderna. I de grupper där en sådan organisation inte framträder i materialet, syns heller inte spår av liknande förändringar. Några betydelsefulla faktorer för ett kollegialt lärande är att dela ett fokus, att skapa stödande strukturer och använda sig av externa experter och kritiska vänner (jfr Stoll, 2011). Med en struktur på hemmaplan som uppfyller dessa faktorer verkar utvecklingen av lärandet ha fått möjlighet att fortsätta mellan seminarierna.

KRITISK GRANSKNING AV ORD OCH HANDLING

"Det är viktigt det där med kvalitet, det var en väldigt bra start på programmet för då kunde vi gå in mycket på vad som verkligen är kvalitet. Diskussionerna och det medvetna tänket om vad kvalitet kan vara." Så uttryckte en av deltagarna hur hen upplevde att programmet tidigt fokuserade på ord, begrepp och handling ur ett kritiskt perspektiv. Samtliga grupper har lyft fram vikten av att diskutera vad begrepp som kvalitet, undervisning, bedömning, likvärdighet och analys betyder för var och en. Det ser man som en av de viktigaste lärdomarna från programmet och en förutsättning för att lära och utvecklas tillsammans. "Inte bara visa upp och berätta om, utan kritiskt granska varandra" är en utsaga som är representativ för hur deltagarna på olika sätt ut-

trycker skillnaden mellan att tidigare enbart berättat om aktiviteter och handlingar som man genomfört, till att nu söka efter bevis och tecken på att lärande skett. Likaså beskrivs i de flesta grupper hur diskussionerna nu innehåller en kritisk granskning av den egna och andras beskrivningar i den bemärkelsen att kritiskt granska innebär att försöka se sakligt på ord och handling i förhållande till vad dessa syftar till. "Är det här det enda sättet att tänka på eller kan jag tänka på något annat sätt också? Där landar jag ofta nu och det är spännande. Då börjar jag söka efter det som kan ställa min tanke lite på ända, få mig att vrida den lite till."

SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE SOM STYRMEDEL

Programmet har direkt eller indirekt påverkat det systematiska kvalitetsarbetet i samtliga deltagande kommuner/stadsdelar. I samband med att några kommuner helt förändrat sitt system för uppföljning och utvärdering har programmet haft inverkan på den nya versionen. Andra visar på justeringar som i vissa fall är en direkt följd av ett behov på grund av ett förändrat synsätt, medan andra kan se en indirekt påverkan i samband med förändringar i systemet. Kommentarer kring dessa förändringar visar på att de leder till "mer levande dokument", "en röd tråd genom dokumenten" och "tydligt fokus på kvalitet" i de dokument som styrs från huvudmannanivå. De har övergått till att i högre grad inriktas mot de nationella målen än tidigare, men också en större kontinuitet i arbetet. "Programmet har ju lett till att vi har infört nya moment i vårt systematiska kvalitetsarbete, exempelvis, avstämningar inte bara i slutet." På förskolenivå pågår ett kontinuerligt förbättringsarbete av de egna dokumenten. Förändringarna innebär ofta tydligare avgränsning, fokus på färre mål, samt en grund i vetenskap och beprövad erfarenhet till skillnad från en tidigare beskrivning av aktiviteter som genomförts. Vilka förändringar som direkt kan härledas till programmet är inte möjligt att bedöma, den pedagogiska debatten kring förskolans verksamhet, rapporter från Skolinspektionen (2012, 2016) och forskares publikationer (Doverborg m fl, 2013) har troligen sin del i en förändrad syn på förskolans verksamhet och det systematiska kvalitetsarbetet.

Programmets syfte att utveckla och pröva modeller för barns förändrade kunnande har i samtliga deltagande kommuner/stadsdelar uppfyllts och fått en plats i det systematiska kvalitetsarbetet så att de kan bidra till bedömning av verksamheten och bli underlag för utvecklingsinsatser för bättre möjligheter för barns lärande och utveckling.

SPRIDNING AV PROGRAMMET

Omfattning, intensitet och struktur för spridningen av innehållet i programmet skiljer sig mellan de deltagande kommunerna/stadsdelarna. Flera faktorer har påverkat hur spridningen har skett som till exempel storlek på organisationen och vilka stödinsatser som gjorts i form av föreläsningar, litteratur och diskussioner även för den personal som inte varit direkt involverad i programmet. Den faktor som dock framträder som mest betydande är inställningen från huvudmannanivå. Det framgår från de organisationer som verkligen haft en ambition att sprida utvecklingsprogrammet till samtliga enheter och pedagoger. "Tydlighet från huvudmannen i ställningstaganden om vissa saker kommer till uttryck i verksamheten." Förutsättningar för att från huvudmannanivå påverka om och hur spridning ska prioriteras har funnits eftersom representanter för denna nivå deltagit aktivt i programmet.

Svårigheter med spridningsprocessen har upplevts i form av tidsbrist, behov av aktiva processer och deltagarnas svårigheter att själva sprida ett innehåll innan de "ägt det". Tidsbristen kan hänföras till organisationsnivå och hur prioritering görs. Behovet av en process är centralt och är även det beroende av hur organisationen genomförs, men också av vilket engagemang man möter hos förskolechefer och pedagoger. De deltagare som själva fått ett ansvar att sprida programmets innehåll är samstämmiga i att uttrycka sin egen osäkerhet inför uppdraget de första åren. Deras upplevelser stämmer väl med forskning kring skolors förbättringsprocesser. Blossing (2008) menar att organisationen måste genomgå initierings- och implementeringsskedet, samt påbörja institutionaliseringsfasen innan förmågan att bidra till kunskapsspridning kan förväntas. En annan påverkande faktor är deltagarnas mandat hos kollegor att driva en spridning av programmets innehåll. "Pedagoger som ska driva måste ha en tillit från sina kollegor så att man får förtroendet, *professionell kappa* med mandat och förmåga."

I de kommuner/stadsdelar där huvudmannen tagit ansvar för en väl utvecklad spridningsprocess har också det framåtsyftande arbetet diskuterats. I dessa kommuner/stadsdelar utgår deltagarna från att det är ett pågående arbete som ska fortsätta. "Det här tar inte slut utan det här ... det har bara börjat". Där spridningen inte varit en uttalad process på huvudmannanivå nämns inget om fortsatt arbete med utvecklingen av dokumentationen.

FORSKARSKOLAN – SYNS INTE I RESULTATET

Den del av programmet som inte avsatt spår hos deltagarna ännu är forskarskolan med fem förskollärare som kommer att avlägga en licentiatexamen

årsskiftet 2017–2018. Utbildningen för dessa kom inte igång samtidigt med programmet och ligger därför inte i fas med avslutningen. Förväntningarna på forskarskolans deltagare uppfattades av deltagarna mycket olika vid starten och så här i efterhand kan konstateras att informationen inte varit tillfredsställande från vare sig Linnéuniversitetet eller styrgruppen. Förseningen av forskarutbildningen, vilken är Linnéuniversitetets ansvar, utgjorde ett irritationsmoment i programmet och har medfört mindre möjligheter för deltagarna i programmet att tillvarata forskarskolans lärdomar under programmets gång. Det finns emellertid en förväntan på att de avhandlingar som kommer om ett år ska ge ett tillskott av forskning kring förskolans dokumentation som bidrar till utveckling av verksamheten.

ORGANISATION AV PROGRAMMET

Samstämmighet råder i stort kring organisation och genomförande av programmet. Utvecklingsseminarierna har varit välstrukturerade och logistiken utmärkt. Efter att lärgrupperna blivit fasta och fått stöd av processledare har strukturen på seminarierna fungerat väl. Expertmedverkan från olika universitet har tillfört kunskaper som både bekräftat och utmanat, vilket inspirerat till diskussionerna i lärgrupperna. De regionala seminarierna har haft olika innehåll och upplägg vilket också visar sig i skilda synpunkter på utfallet. Processledarna har varit en viktig grupp för att leda och lyfta dessa diskussioner och gruppen har fått vägledning som stöd för sitt arbete.

SMÅ BARNS LÄRANDE – SAMMANFATTANDE SVAR PÅ UTVÄRDERINGENS FRÅGOR

Nedan sammanfattas de slutsatser som går att dra utifrån den datainsamling som genomförts i relation till utvärderingens frågeställningar:

FOU-PROGRAMMETS STÖD TILL UTVECKLING OCH UTPRÖVNING AV MODELLER FÖR DOKUMENTATION OCH UTVÄRDERING I ENLIGHET MED FÖRSKOLANS LÄROPLAN.

Programmet har genom en fördjupning av innehållet i Läroplan för förskolan 1998/16 och de begrepp som förekommer i dokumentet ökat deltagarnas förståelse för dokumentation och utvärdering. Olika perspektiv på metoder för dokumentation, möjligheten till diskussioner och prövning i den egna praktiken, har enligt deltagarna gett förutsättningar att utveckla modeller i samtliga kommuner/stadsdelar.

PROGRAMMETS PÅVERKAN PÅ DET SYSTEMATISKA KVALITETSARBETET PÅ FÖRSKOLE- OCH HUVUDMANNANIVÅ

Programmet har direkt eller indirekt påverkat samtliga kommuner/stadsdelars systematiska kvalitetsarbete i olika omfattning på både förskole- och huvudmannanivå. Förändringar som skett på huvudmannanivå visar en tydligare inriktning mot nationella mål och en bättre samstämmighet med förskolenivån. På förskolenivå har dokumentation av barns förändrade kunskande fått en plats i det systematiska kvalitetsarbetet.

KOMPETENSER SOM FÖRSKOLLÄRARE, FÖRSKOLECHEFER OCH SKOLHUVUDMÄN UTVECKLAT UNDER PROCESSENS GÅNG

De kompetenser som framträder anknyter dels direkt till innehållet i programmet, dels till organisation och arbetsmetoder. En fördjupad kompetens kring Läroplan för förskolan och de begrepp som anknyter till den och till Skollagen. En ökad kompetens när det gäller utvärdering visar sig genom exempelvis förståelse för systematik, metoder och inte minst analys. Hit hör också förmågan att granska sin egen verksamhet och se den ur ett lärandeperspektiv. Programmets arbetsätt med långsiktighet och hållbart tänkande har satt spår genom att deltagarna uttrycker det som viktiga lärdomar att arbeta med samma sak under lång tid och att lära tillsammans.

SPÅR AV PROGRAMMET I VERKSAMHETER SOM INTE AKTIVT DELTAGIT I SEMINARIER OCH ÖVRIGA AKTIVITETER

I de kommuner/stadsdelar där huvudmannen organiserat för en kontinuerlig spridning utanför de deltagande verksamheterna finns spår av programmet, men inte med så uttalat resultat som i de deltagande verksamheterna. I övriga kommuner/stadsdelar varierar spåren av programmet beroende på kommunens storlek och de deltagande verksamheternas uppdrag att sprida programmets innehåll vidare.

FAKTORER SOM PÅVERKAT EFFEKTERNA AV PROGRAMMET SMÅ BARNS LÄRANDE

Programmets långsiktighet med ett tema som utvecklats över tre års tid har stimulerat till ett grundligt arbete.

Välorganiserade utvecklingsseminarier med expertmedverkan, handledda lärgrupper och deltagare som representerar flera nivåer i verksamheten har inspirerat och gett förutsättningar för ett kollegialt lärande.

En organisation för stöd till processledarna har garanterat en hög nivå på diskussionerna i lärgrupperna

Hur kommunerna/stadsdelarna organiserat arbetet mellan utvecklingsseminarierna har påverkat processen för deltagarna och spridningen.

”Det programmet har spridit är ett förhållningssätt till lärande som bygger i hög grad på analysförmåga, reflektion, ett vetenskapligt perspektiv och beprövad erfarenhet.”

(Citat från en av fokusgrupperna)

REFERENSLISTA

Blossing, U. (2008). *Kompetens för samspelande skolor. Om skolorganisationer och skolförbättring*. Lund: Studentlitteratur.

Blossing, U. (2016). *Systematiskt kvalitetsarbete som skolförbättring*. I: Jarl, M. & Nihlfors, E. (red.). (s. 179–197). *Ledarskap Utveckling Lärande*. Grundbok för rektorer och förskolechefer. Stockholm: Natur & Kultur.

Doverborg, E., Pramling, N., Pramling Samuelsson, I. (2013). *Att undervisa barn i förskolan*. Stockholm: Liber AB.

Håkansson, J. (2013). *Systematiskt kvalitetsarbete i förskola, skola och fritidshem: Strategier och metoder*. Lund: Studentlitteratur.

SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Skolinspektionen (2012). *Förskola, före skola – lärande och bärande*.

Kvalitetsgranskningsrapport 2012:7.

Skolinspektionen (2016). *Förskolans pedagogiska uppdrag – Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar*. Kvalitetsgranskningsrapport 2016.

Skolverket (2016). *Läroplan för förskolan, Lpfö 98/16*. Stockholm: Fritzes.

Stoll, L. (2011). *Leading professional learning communities*. I: J. Robertson & H. Timperley (red). *Leadership and learning* (s. 101–117). London: SAGE Publications.

Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper – om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Öquist, O. (2008). *Systemteori i praktiken – konsten att lösa problem och nå resultat*. Stockholm: Gothia Förlag.

8. BILAGA

Utvärderingen avser att ge svar på följande frågeställningar:

1. På vilket sätt har FoU-programmet kunnat stödja utveckling och utprovning av modeller för dokumentation och utvärdering som står i samklang med riktlinjerna i förskolans läroplan?
2. Hur har programmet påverkat det systematiska kvalitetsarbetet på förskole- och huvudmannanivå?
3. Vilka kompetenser har förskollärare, förskolechefer och skolhuvudmän utifrån syftet utvecklat under processens gång?
4. Vilka spår kan finnas i verksamhetens övriga delar som inte aktivt deltagit i programmets seminarier och övriga aktiviteter?
5. Vilken betydelse för programmets eventuella framgång har följande faktorer haft?:
 - Utvecklingsseminarierna inklusive expertmedverkan från forskare
 - De regionala träffarna
 - Processledarnas arbete i den egna kommunen/stadsdelen (spridning)
 - Forskningsanknytningen genom licentiatforskarskolan

FoU-programmet **Små barns lärande**

Förskollärare, förskolechefer och förvaltningsledare i tolv svenska kommuner och stadsdelar har tillsammans och i samverkan med forskare vid Linnéuniversitetet och med Ifous under fyra år bedrivit utvecklingsarbete med fokus på kvalitet i förskolan.

Forsknings- och utvecklingsprogrammet **Små barns lärande** syftar till att utveckla modeller för dokumentation och utvärdering som genom att visa på små barns förändrade kunnande i förhållande till läroplanens målområden, ger en bild av förskolans kvalitet och dess utvecklingsbehov när det gäller barns lärande. Ett viktigt syfte har också varit att förskollärare utvecklar kompetenser för att observera och dokumentera små barns lärande, samt att skolledare och skolhuvudmän utvecklar kunskap och systematik i styrning av och stödfunktioner för kvalitetsarbetet.

De medverkande är Eskilstuna, Eslöv, Huddinge, Jönköping, Linköping, Norrköping, Skurup, Skövde, Svalöv och Svedala, samt i Stockholm stadsdelsförvaltningarna Hässelby-Vällingby och Enskede-Årsta-Vantör.

Linnéuniversitetet

Den huvudsakliga forskningsverksamheten vid institutionen för utbildningsvetenskap vid Linnéuniversitetets samhällsvetenskapliga fakultet bedrivs inom forskningsfälten värdepedagogik, läroplansteori, barndomsstudier samt lärares arbete. Institutionen tar sig också an skolutvecklingsfrågor, kompetensutvecklingsinsatser och kvalitetsarbete på uppdrag från stat, kommuner och enskilda skolor.

Ifous – Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola

Ifous är ett fristående forskningsinstitut som bedriver forsknings- och utvecklingsarbete (FoU) inom skolområdet i samarbete med skolhuvudmän och lärosäten. Verksamheten utgår från medlemmarnas behov och syftar till att bidra till skolutveckling på vetenskaplig grund. I dag har Ifous drygt 140 medlemmar, både kommunala och fristående skolhuvudmän.

ifous

Huddinge

JÖNKÖPINGS
KOMMUN

Linköping
Där idéer blir verklighet

Linnéuniversitetet

Stockholms
stad

SVEDALA KOMMUN